РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК IV. **ЖОВКВА. СЕРПЕНЬ 1936 РОКУ** **ЧИСЛО 8 (44).**

Примхи словотвору.

Мовознавчі питання через „Рідну Мову“ глибоко пішли вже до широкого громадянства й над ними не раз ламають собі голови прихильники рідної мови. Багато розмов ведеться на тему вживання чи невживиння поодиноких слів у літературній мові. Коли завважується, що слово не вживане, часто почуєте відповідь, що інше слово, одного з ним кореня, вживане, а це міцний доказ, що ніби й інші слова цього кореня вживані. Такий саме доказ часто ставлять нам у листах до Редакції, часто вичитаєте його й у писаннях нефахових „мовознавців“.

Хочу трохи докладніш спинитися над цим питанням і показати, що це зовсім хибний доказ, дуже часто невідповідний.

Мова наша складається з певного досить великого числа коренів, — а від них уже творяться групи слів (частини мови). Словні корені бувають: 1) дуже родючі, 2) мало родючі 3) завмираючі і 4) неплідні. Справді, скажемо корінь *-пис-* надзвичайно родючий в нас, — від нього можна витворити десятки найрізніших слів. Навпаки, напр., корень *хлів* малородючий, а *корм-* помітно вимирає. Багато чужих коренів, та не мало й своїх, поза двома-трьома словами, незнані, цебто неплідні.

Таким чином бачимо, що не від кожного кореня повстає однакове число слів, — від одного (напр.: -пис-, -нес-, -ход-) їх можна творити десятками, а від деяких — тільки одиницями, а то й одинцями. При тому бачимо прецікаве явище: певне число слів, витворене від одного кореня, надовго позостається незмінне, — інших груп слів творити від нього не можна.

Усі слов'янські мови мають свій запас коренів. Більшість цих коренів дуже давня й відома всім слов'янським мовам. Але аналізуючи корені слов'янських мов, бачимо, що їхня родючість по різних мовах різна: той сам корень ув одній мові дуже родючий, в другій мало родючий, а знов ув іншій вимирає або неплідний.

Хто добре знає кілька слов'янських мов, або хоч дві-три з них, а до того ще й говорить ними, той часто плутає ці мови, вживаючи слова однієї замість другої. Це загальнознане явище й доводити його нема потреби. Найкращий хіба доказ, що особи (напр. селяни), що говорять тільки своєю рідною мовою, звичайно ніколи таких помилок не роблять.

Певний запас слів, що повстають від тих та тих коренів, і творять словника кожної мови. Хоч як мова консервативна, але звичайно вона „росте“ безперестанно: одні слова завмирають, інші народжуються, цебто: корені слів то дають нові твори, то їх зменшують. Але життя слова довге, довге й трудне його народження. Нових коренів у мові звичайно або не прибуває, або прибуває дуже

мало: мова твориться найперше розростом існуючих коренів.

Кожна мова має свій запас слів, що повстають від того чи того кореня. Витворення цього запасу дуже химерне: від одного пня маємо йменника, а від іншого вже йменника не можемо створити, — маємо тільки, скажемо, дієслово. Ось тому ніколи не можна покликатись, доказуючи чистість чи правильність якогось слова, на його однокоренних братів: вони нічого не доказують.

Поскільки химерна в такому творенні слів наша мова (як і кожна інша), нехай покажуть оці приклади. Подаю слова, вживані в нашій мові, а в дужках по них невживані: бачити, необачний (бачний, бачність), бистрий (вже рідке: бистро), благати (благо), видний (рідке: вид), гвіздок (рідке; гвіздь), гладенько (гладко), гніздечко (гніздо), грім (громкий), гутірка (рідке: гуторити), дух (воздух), живий (живо), звикати (звикло), зима (зимний рідке), зоря (озаряти), клювати (клюв рідке), кожух (кожа), крити (криша), кузня (кузнець), ласка (ласкати), лице (ізобличати), меткий (метати рідке), осторожність (осторожно), платити (платок), поневолити (поневолі), потилиця (тил), похорон (похоронити), презирство (презирати), скучати (скука), старий (старик), суєта (суєтитись), тло (дотла), тоскно (тоска), ударити (удар), хотіти (хотячи рідке), цар (царити), черкнути (почерк), чинити (чиновник) і сила т. п.

Таким чином мова жива, а найбільш літературна витворює собі певне число вживаних від одного кореня слів, відкидаючи інші. Слова „живо“ (йди живо!) ми не вживаємо, хоч „живий“ аж надто часте в нас. Таким чином, як бачимо, не можна доводити так: „Бачний“ добре слово, бо маємо ж „бачити“. На це відповідаємо поданими прикладами: корінь має тільки свої слова, — „кузня“ маємо, але „кузнець“ (коваль) нам не знане.

Слова, не вживані в нашій мові, можуть вільно вживатися в іншій, напр. у російській, напр.:

російська мова:	*українська:*
быстро	швидко
благо	добро
вид	вигляд
гніздо	кубло
громкий	гучний
воздух	повітря
живо	жваво
озаряти	освітлювати
кузнец	коваль
ласкать	голубити
поневолѣ	несамохіть
похоронить	поховати
презирать	ненавидіти
скука	нудьга
суєта	марнота
тил	зад
тоска	сум
царить	панувати
чиновник	урядник

А часом буває навіть так, що те саме слово в одних формах уживане, а в других ні. Напр. маємо „хотіти“, але форму „хотячи“ обминаємо, замінюємо на „бажаючи“. „Звати“ часте в нас, але кажемо скоріш „поклич“, а не „позови“. І т. д., — таких прикладів можна подавати сотнями, і вони відомі в кожній мові; напр., росіяни добре знають слово „негодный“, але „годный“ нема в них, зате ми знаємо його аж надто часто.

Багато слів завмирають із бігом часу. Напр. слово „страва“ в нас загально вживане, але „стравувати“ зовсім уже не знане. А ось у 196-м томі ст. 78 Литовської Метрики (рукописної) 1520 року я знайшов: „На страву дали єму одно сто коп грошей; он шестдесят чоловѣков стравовал; идучи з тыми послы, стравовал их своими пенезми“. До речі, слово „страва“ одне з найстраріших записаних слов'янських слів: його знаходимо вже в погребовім запису Аттіли 454 р.

Як бачимо, словотвір кожної мови, а особливо літературної, надзвичайно примхуватий. Аналогія (подоба) повстання одного слова часто не доводить іще, що й друге слово повстане так, а тому послуговуватися цією аналогією при доводах вживаности чи не вживаности якоїсь форми чи слова треба дуже обережно.

6. III. 1936. Іван Огієнко.

»Меч« і »міч« в українській мові з погляду історичного.

Український видатний мовознавець О. Потебня, спостерігаючи живу українську мову, завважив, що на *меч* у ній поруч живе дві назві: *меч* і *міч*. Український дослідник із цих двох форм за основну вважав форму *мечь*, у залежність від якої поставив форму *міч*; але разом із тим проф. Потебня з'ясував на прикладах, що в українській мові існує й форма *меч*, як пізніший рефлекс форми *мьчь*. Таким чином Потебня визнав, що обидві сучасні формі *меч* і *міч* повинні мати, окремо кожна й свою праформу: *мьчь і *мечь[1]. Коли останню (*мечь) на підставі численних пам'яток ученому можна було довести легко (*мечь > мѣчь > міч), то першу (*мьчь), якої староукраїнські пам'ятки не знають, дослідникові прийшлось припустити на підставі тільки глибоких спостережень та інтуїтивних здогадів.

А. Соболевський пізніш констатує теж дві відмінні формі цього слова (*мьчь* і *мечь*), але підкреслює, що староруській мові питома тільки форма: *мечь*[2].

Ці самі дві формі констатує й Облак, і вказує на те, що вони обидві запозичені слов'янами із старонімецької мови; на його думку німецька форма (готськ. *mēkja*, acc. *māki*) ближча до слов'янської форми *мечь*. Вияснюючи історію цього слова, Облак, крім словінської форми та інш. слов'янськ. мов, зазначає й українську форму *міч* та білоруську — *мі͡еч*[3].

А. Шахматов гадав, що ці останні форми (укр. *міч* і білор. *мі͡еч*) в порівнянні з такими формами, як *піч* із основної ф. *печь*, пізнішого походження. Так само А. Шахматов уважав пізнішою й форму *мѣчь* давньоукр. пам'яток та Іпатієвого Літопису[4].

На цім питанні докладніш спиняється Б. Ляпунов. Спинившись на фактах староруськ. пам'яток, починаючи від Остромир. Єванг., дослідник констатує, що всі ці пам'ятки знають тільки одну форму, — *мечь*. Але форми інших відмін цього слова свідчать про те, що *е* ніяк не можна виводити із *ь* (цебто із форми *мьчь*), бо цьому суперечить не тільки присутність *е* в інших відмінах: *меча*, *мечѣ*, *мечемь* і т. д., але й факти давніх пам'яток чеських, польських і старослов'янських (Маріїнська єв., Зографськ. єв. й інш.). Правда, Б. Ляпунов, за порадою М. Халанського, звернув увагу й на форму *мьчь* із найстаршого списка „Руської Правди"[1]; але вчений не повірив у те, що ця форма правдива, — він уважав її за друкарську помилку, й через це саме її відкинув. Звернувшись же до давніх сербських пам'яток, дослідник натикається на цю саму форму *мьчь* в сербській Троянській притчі: *мьчьнъ* і в сербськім словникові Данічіча: *мьчь*, *мьчоу прѣдаше*. В сербській мові Б. Ляпунов знаходить і другу форму: *мечь*.

Згадаю ще, що й проф. І. Огієнко на 148 ст. своєї „Фонетики ц.-сл. мови" 1927 р. подає дві формі для ц.-сл. мови: *мечь* і *мьчь*, чому в укр. відповідають *міч* і *меч*. Огієнко подає цілу низку таких подвійних форм.

Таким чином, узявши на увагу проникливу вказівку О. Потебні про рефлекс форми *мьчь* тільки в українській мові, Б. Ляпунов приходить до висновку, що форма *мьчь* питома тільки українській і сербській мові, а форма *мечь* властива всім слов'янським мовам. І вони, ці обидві формі існували одночасово від найдавніших часів[2].

Але форма *мьчь* у найстаршому спискові „Руської Правди", після фотомеханічного опублікування її акад. Є. Карсь-

---

[1] А. Потебня: „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчіи", 1870 р., ст. 68-69.

[2] А. Соболевський: „Очерки изъ исторіи русск. яз.", 1882, ст. 91.

[3] Облак: Die Halbvokale und ihre Schicksale... »Archiv f. slav. Philol.«, т. XVI, ст. 170 і далі.

[4] А. Шахматов: „Изслѣдованіе въ области русской фонетики", Варшава, 1893, ст. 113.

---

[1] Р. 1282 із Синод. Кормчої, з якої „Руська Правда" опублікована була р. 1815 в „Русскихъ Достопам'ятностяхъ", т. І.

[2] Б. Ляпунов: „Изслѣдованіе о языкѣ Синодальн. Списка І-й Новгородск. Лѣтописи", СПБ. 1900 р., ст. 65-70.

ким[1], вже не є друкарська помилка, а безперечний факт. І акад. Шахматов вважає її формою оригіналу „Руської Правди“, що була занесена до неї з живої київської мови XI ст.[2] Цей факт повністю підтверджує глибоке помічення проф. О. Потебні про те, що ця форма є споконвічного старо українського („южнорусскаго“, „малорусскаго“) походження.

Ну, а форма *мечь*? W. Vondrák зазначає, що ця форма теж старослов'янська, що існувала поруч форми *мьчь*[3]. В найстаршому спискові „Руської Правди“ поруч *мьчь* маємо також: *мечемь*, *мечникъ*. Всі інші списки „Руської Правди“ знають тільки *мечь*, *мечемъ*, *мечникъ*; в інших пам'ятках поруч цих маються ще форми: *мѣчь*[4], *мѣчьнымь*[5].

Коли думка Облака правдива, що форма *мечь* запозичена з німецької мови (готськ. *mēkja*, а сучасна німецька мова, зазначу від себе, знає *metzeln* — рубати, тяти мечем), то тим самим і з'ясовується її повстання в загальнослов'янській мові та в усіх окремих слов'янських мовах, почавши від давньоцерковнослов'янської (чи староболгарськ.) мови.

[1] „Русская Правда по древнѣйшему списку. Введеніе, текст, списки, объясненія...“ Ленинград, 1930 г., лист 617 зворот.

[2] А. Шахматов: Очеркъ древнѣйш. періода истор. русск. яз., „Словянск. Энциклопедія“, вип. II. 1., ст. 211.

[3] W. Vondrák: „Altkirchenslavische grammatik“. Zweite Auflage. Berlin 1912, ст. 83.

[4] А. Соболевський: „Очерки изъ истор. русск. яз.“, ст. 3, 21, 27 90; А. Шахматов: Очеркъ 1912, ст. 300.

[5] А. Шахматов, op. cit., ст. 299.

Форма *мечь* (**mekjь*) в староукраїнській мові дала форму мѐчь (під час заникнення ь — вузьке здовжене *е*), що пізніш дала дифтонг *іе*: мієчь (мѣчь), а ще пізніш *міч*, що жива й тепер[1].

Щодо форми *мьчь*, то згідно з думкою О. Потебні, вона дала в українській мові спочатку *мечь* після заникнення *ь* в кінці слова, а пізніш і в сучасній мові — *меч*. Так я уявляю собі генезу цих обох форм: *мечь* і *мьчь* в історичній перспективі розвитку української мови. Обидві вони в пам'ятках вийшли із прадавньої живої народньої мови, обидві перетерпіли в ній відповідно до її законів розвитку певні зміни й обидві дали два рефлекси (*міч* і *меч*) в сучасній українській мові, що й дотепер живуть одна поруч одної в народній і літературній мові.

[1] А. Шахматов, op. cit. ст. 5-6 і 299-300.

Леонид Білецький.

Чистота й правильність української мови.

Подаю тут свої замітки про мову „Слова про Ігорів полк“ у перекладі Св. Гординського, Львів, 1936 р. Вибираю з цього переспіву незвичні звороти-фрази, невідповідні сполучення, помилки проти стилю й складні й т. ін. Переглядаю цей переклад сторінка за сторінкою.

1. „Спів... співати“ (ст. 11). Знаємо: спів починати, кінчити, перебивати, співом (мелодію) виводити, вітати, прощати, спів лунає й т. п., але співати хіба: пісню, пісень. Неприродність сполучення: спів співати — в тому, що слово спів вже само себе, як дію співати, докладно окреслює; спів — це не текст у книжці, а власне виконання, сама праця, акт. І тому в цьому випадку не можна йти за, здавалося б подібними, сполученнями народньої категорії: ночувати нічку, днювати день (днину), бо їх характер, т. зн. істотне значення цих речівників, ніяких спільних рис не має.

2. „Про боїв важких завзяття“ (ст. 11). Насамперед знаєм „завзяття“, як складову частину людської вдачі. Звичайно ставимо це слово в реченнях у зв'язку з дієсловом: завзяття росло, більшало, падало, пропадало. Нераз значення його переноситься, й воно може визначати: мужність, відвагу, нпр. лицарське завзяття. Іноді переходить — в значенні витриманости — з людей на звірів: муравлине завзяття. Коли ж доходим до зв'язку (стосунку) з речами, подіями, сценами — треба бути обережним. Бої бувають: тяжкі, великі, гарячі, криваві і, — завзяті (прикметник!). „Зав-

зяття важких боїв“ — це якийсь новий стилістичний антропоморфізм.

3. „Сіроманці-вовки“, „сіроманцем-вовком“ (ст. 11, 18, 43). Від віків зжились ми зо сполученням: вовки-сіроманці, і наше вухо до тієї міри призвичаїлось до такої, а не іншої, сполуки слів, що читаючи ці перéвертні (вражають ненормальністю переставлення) нам здається, наче б хтось „кота догори дном“ перевернув.

4. „Випускає догори“ (соколів), ст. 11. Стилістично відрізняємо: вгору і догори. Перше до питання: куди, друге до пит.: як. 1) Прикл. на куди: Рости, рости, тополенько, все вгору, та вгору (Т. Шевч. Тополя). Дим підіймається вгору. Кинув шапку вгору. Стріляє вгору. То й: випускає в гору. 2) Прикл. на як: А на одному місці стояти довго може тільки догори ногами (Васильченко: Роман). Тримає руку (пальці) догори. Лежить собі животом догори. Перевернув усе дном догори і т. п.

5. „Зґраю лебідок“ (ст. 12). Проф. І. Огієнко вже зазначив („Наша Культура“ кн. 2, ст. 53), що слово зграя відносимо до людей, нпр. зграя розбишак, волоцюг, голодранців, циганів і т. п., рідко до звірів, або птахів. Але ще й з іншого боку таке сполучення невідповіднє; коли зважимо різницю чуттєвого забарвлення цих двох слів (зграя — пейоративне, лебідка — пестливе), тоді бачимо, як нерозважно їх одружили.

6. „То торкаються Бояна віщі пальці струн живучих“ (ст. 12). З такого синтаксичного переміщення слів виходить явне непорозуміння: чиїсь віщі пальці (струн?) торкаються Бояна... А тим часом могло б бути ясно: то Бояна (Боянові) віщі пальці. Невідомо те ж, чому: струн живучих, а не живих? Останнє дало б поетичний образ — персоніфікацію: грає, як жива людина (співає), а те перше може тільки сказати, що їх трудно знищити, порвати.

7. „Так почнім ... *з* Володимира“ (ст. 12). Якщо візьмем під увагу функцію дієслова починати в зв'язку з прийменниками: *від* і *з*, — то можемо відзначити два випадки: 1) Коли мова про особи — тоді стосуємо прийменника *від*: почали від мене, а скінчили на Юркові, зачинаймо від дядька Андрія і т. п.; 2) коли неособи — тоді прийм. *з*: З осени школа буде в нас (О. Кониський: Непримирена).

8. „І навів полки... аж у землі половчан“ (ст. 13). Буває таке: навів голоти в хату, навів якихось полупанків, навів народу на загальні збори, понаводив злиднів до нас і т. п. Так і тут хіба: навів (кудись, до когось) полків. Та й нащо ж морочитись із тим навів, як легче й краще сказати: повів полки.

9. „Ми, русичі, або загинем, або шоломи водою у Доні наповнимо синім“ (ст. 14). Оте: ми або-або, та й уклад слів: ми, русичі, або... — оддає високим візантійським штилем, тільки цілком не поетичним, а просто риторичним. Цілком прозове, книжне, чи біблійне й друге: наповнимо шоломи водою; то ж шоломи не бочки, не діжки, не відра, й навіть не джбани, що їх на біблійному весіллі водою наповняли. Можна було сказати: шоломами води з Дону зачерпнемо (наберем). Тільки для римів обидві стрічки треба вже переформувати.

10. „Солов'ем ти поскакав би деревом уяви“ (ст. 15). Хоч і нема коми по *би*, проте дуже легко з такої стилізації витворюється в уяві читача дивовижний подвійний образ: раз скаче солов'ем, а раз... деревом. Як можна, перемінившись в дерево, собі поскакати — це секрет. Орудного місця - напрямку (поїхали полем, лісом, лугом, дорогою, мостом) заступає іноді місцевий місця з прийменником *по* (по степу, по лузі, мості), або причиновий місця з приймен. через (через ліс, степ, луг), — але щоб уникнути непорозуміння, треба його (орудн. місця) чітко відмежувати від орудного модально-порівняльного (скочив вовком, кинувся звірюкою, ...Море звірюкою то стогне, то виє, Шевч.). Відмежовувати помагають і речівники, і дієслова, що стоять у зв'язку, нпр.: дерево розсипалось порохном (або: в порохно), ворог розсипався по полі (не: полем!), — а також почуття міри, що не дозволяє скупчувати в орудному двоє різних розумінь, ізв'язаних одною й тою самою функцією дієслова, нпр. посіяв сніг борош-

ном по лузі (а не: борошном лугом!). А птаха скаче по плоті, не плотом, бо плотом, т. зн. дірою в плоті, коти й собаки лазять; по воротях, не ворітьми, бо ворітьми, т. зн. через ворота, гості їздять; по стінці, не стінкою, бо стінкою вода протікає; по гіллячці, не гіллячкою, бо гіллячкою вітер хитає, або й б'ють нею; по стрісі, бо стріхою лиси до курей ходять; по кущах, бо кущами береги заросли; по дереві, бо деревом обсадили город, деревом торгують; так саме: по голові, руці, нозі і т. п.

11. „На Дон великий галок вибігають зґраї" (ст. 15). Про зграї була вже мова, тут можна б дати: хмари. Справа галок, що вибігають на Дін, дуже цікава. Чому ж то вони не летять, а пустились пішки в такий далекий край, чи ще й не в бойовому порядку, як оце дружинники-русичі?

12. „У Путивлі віють стязі" (ст. 16). Знаємо що: віють вітри, віють буйні, віють зерно від полови, а стяги (до речі: чому стязі?) може: повівають, мають, шумлять.

13. „Ну ж, сідлай свої ти бистрі коні: вже готові в мене" (ст. 16). Дивним чином перекладач хотів слово „коні" віднести відразу до попереднього рядка й наступного. Тим часом останній — хоч і в ньому є коні — залишається без коней! Перевантажена штучним завданням двокрапка не справдила надії.

14. „Скачуть, мов вовки сіряві" (ст. 17). Чи, бува, не линяли тоді сірі вовки й поробилися з сірих сірявими? Чому „сіряві" на цьому місці не годяться? Бо слово це вражає в тексті дисонансом, тінюванням якогось окремого чи складного розуміння, де його зовсім нема й не треба, бо тут важне порівняння до вовків (в їх натуральнім народнім строю), а не кольору, і власне той звичайний сірий не звертав би на себе особливої уваги читача. Правда, автор придумав собі цей відтінок барви на те, щоб потім було з чим римувати слово: слави, але ж це не може його оправдати [так же, як нпр. Ярослава Рудницького, що хотів порівняти Шевченкове слово: торжища до слів: 1) торговища, 2) торговиці і заступив його двома останніми, скомпонувавши такі два паралельні рядки: а) І на торговища й в чертоги, б) І на торговиці й в чертоги („Назустріч" ч. 6, 1936). Хай би компонував собі на здоров'я, може йому такі поезії й до лиця, — тільки біда, що цей поет каже, наче б то ці його дві поетичні продукції ритмічно рівняються Шевченковому: „І на торжища і в чертоги", бо... мають по дев'ять складів. Хто справді розуміє вимоги й права ритміки, — той без дальших пояснень обійдеться].

15. „І з ночі погрожував стогін" (ст. 18). Якесь дуже таємниче... невідомо: чий стогін? Кому погрожував? Як це з ночі? Ще одне „темне місце", хоч ув оригіналі воно ясне: ніч стогоном його (Ігоря) лякала.

16. „Прокинувся звір і свистав" (ст. 18). Недоконане й повторне: свистав — не гармонізує з одноразовим, доконаним: прокинувся. З дієсловом доконаним в часі минулому єднається або таке саме дієслово в тому ж часі, або дієслово в часі теперішньому, нпр.: „Прокинувся, протер очі, разів кілька позіхнув" (С. Руданський: Не мої ноги). „Прокинувся чумак вранці, та й ударивсь об карманці, всі кишені витрясає" (Чумацька пісня), і т. п. Так і тут повинно бути: прокинувся звір і свиснув, засвистав, чи краще: завив; або час теперішній: прокинувся і свище, вив. Ст. 18. ...„зо сну він будив". Так і тут, — краще було б доконане: збудив.

17. „Ігор до синього Дону проводить полки" (ст. 18). Виходить сенс такий: Ігор заведе (доведе) полки до Дону, там їх покине, а сам вернеться додому. Бо „проводити" має власне таке значення: Лукашу, ти провів би..., Ти наведи Килинку до дороги (Леся Українка: Лісова Пісня). Ой проведу я русалочок до бору, а сама вернуся додому (Русальна пісня) і т. п. Словом, авторові немало клопоту спричиняють дієслова: „проводити" і „наводити". (Далі буде).

Рівне. Б. Кобилянський.

Поширюйте „Рідну Мову" серед своїх знайомих!

Наука про рідномовні обов'язки.

Рідномовний Катехизис.

(Докінчення).

XXXIV. Мовне винародовлення.

1. Мова — то серце народу: гине мова — гине народ.

2. Найбільша язва кожного недержавного народу, що дошкульно нищить його національне тіло, то мовне винародо́влення його членів.

3. Найдошкульніша зрада свого народу й найбільший ніколи непроще́ний гріх супроти своєї нації — то мовне винародовлення.

4. Ужива́ння в родиннім житті чужої мови, мішані подружжя, чужомовна школа й чужонаціональна служба — це початки мовного винародовлення.

5. Народ, що свідо́мо плека́є почуття всенаціональної одности, цебто плекає свою соборну літературну мову й вимову та соборний правопис, забезпечений від мовного винародовлення.

6. На сторожі мовної цілости народу стоїть його Наука про рідномовні обов'язки, а тому всі свідомі члени нації мусять досконало її знати й віддано працювати за її вказівками.

7. Мовне винародовлення за́вжди провадить до морального каліцтва, а воно — найродючіший грунт для різних злочинів. Через це мовно винародовленого уважай за духово прокаженного: не май із ним жодних стосунків, як із заразливо хворим.

XXXV. Статут „Гуртка плекання рідної мови".

1. В кожній місцевості окремо або при освітніх чи інших установах та това́риствах, якщо їхні Стату́ти дозволяють на те, закладається „Гурто́к плека́ння рідної мо́ви".

2. Гурток, якщо не є він установа самостійна, керується загальним Стату́том інституції, до якої належить, додержуючись іще й оцього свого Стату́ту.

3. Головна́ ціль Гуртка́: ви́вчення й пле́кання рідної літературної мови.

4. До Гуртка можуть нале́жати громадя́ни й громадя́нки без обме́ження віку.

5. Всі члени Гуртка діляться на дві групі: а. Рідномовна молодь і б. Прихильники рідної мови. Рідномовна молодь, коли не має статутового віку, не вважається правним членом Гуртка.

6. Головне́ завда́ння рідномовної молоді: навчатися рідної мови взагалі, а літературної зокре́ма.

7. Головне завда́ння Прихильників рідної мови: а. Навчатися рідної літературної мови і б. Плекати рідну літературну мову.

8. Кожний член Гуртка при вступі може скласти на руки свого́ Голови таку урочи́сту рідномовну обі́тницю: „Я, такий то, урочи́сто зобов'язу́юся скрізь шанувати свою рідну мову, як найбі́льший свій скарб, пильно навчатися своєї соборної літературної мови й за́вжди пам'ятати, що для одно́го наро́ду потрібна тільки одна літературна мова й вимова".

9. Гуртком керує Президія з п'яти членів: Голова, його Засту́пник, Мо́вний Дора́дник, Скарбни́к і Секрета́р. В малих Гуртках Президія складається з Голови та Мовного Дорадника.

10. Президію вибирають Зага́льні Збо́ри Гуртка на один рік. Як того потрібно, то Президія може й сама запросити на працю фахово́го Мовного Дорадника.

11. Кожний член Гуртка пла́тить добровільну щомі́сячну членську вкладку; розмір її встано́влюють рі́чні Загальні Збори.

12. Кожний член Гуртка носить відзна́ку з бу́квами *Р М*, цебто: Рідна Мова. Ця відзнака за́вжди нагадує членові про його рідномовні обов'я́зки.

13. Збори Гуртка відбуваються в часі, що його встановить Президія, але́ не менше двох раз на місяць. Кожні збори Гуртка розпочинаються й закінчуються відспіванням рідномовного гімна.

14. Щоб виконати головне́ своє завда́ння, Президія Гуртка повинна:

а. Організувати навча́ння рідної мови рідномовної молоді.

б. Організувати навча́ння соборної літературної мови для всіх членів Гуртка.

в. Уря́джувати прилюдні ви́клади на теми мовознавчі, а головно з життя рідної мови.

г. Уряджувати гуртковé чита́ння мовознавчої літератури й дискусію над прочитаним.

ґ. Уряджувати гуртковé чита́ння творів кращих рідних письменників і дискусію над мовою й стилем того письменника. При такім чита́нні Мовний Дорадник навчає літературної вимови.

д. Уряджувати товариські сходини з обов'я́зком говорити на них тільки соборною літературною мовою.

е. Уряджувати такі театральні вистáви й літературні вечори́, щоб їх учасники вживали зразкóвої літературної мови й вимóви.

є. Розповсюджувати серед широкого громадя́нства мовознавчу літературу.

ж. Досліджувати свою місцéву говíрку (Як це робити — див. „Рідна Мова“ ч. ч. 16, 18 і 19).

з. Тримати живий науковий зв'язóк із рідномовним місячником.

и. Дбати, щоб у кожній місцевій школі конче працював „Гурток плекання рідної мови“.

і. Звертати особливу увагу на навчання рідної мови молоді з чужомовних шкіл.

й. Уряджувати врочисті „Свята Рідної Мови“ (декламації, співи, відчити).

15. Кожний член Гуртка мусить добре й глибоко знати цілу „Науку про рідномовні обов'я́зки“.

16. Кожний член Гуртка мусить завжди пам'ятати й ширити серед громадянства оці головні рідномовні гасла:

а. Для одного Нарóду — одна літературна мова й вимóва, один правопис.

б. Ніхто не може знати своєї літературної мови, не вчи́вшись її.

в. Всі працюймо для збільшення культури своєї літературної мови.

г. Говорім і пишім тільки соборною літературною мовою.

ґ. Тільки той свідóмий громадя́нин, хто добре знає свою літературну мову й допомагає її розвиткові.

17. Кожний член Гуртка конче пильно читає, а по можливости й передплачує свій рідномовний орган та всі його видання, а також заохочує до того всіх своїх знайомих.

18. Кожний член Гуртка міцно й свято оберігає рідномовну кáрність, цебто сумлінно виконує всі при́писи „Науки про рідномовні обов'я́зки“.

19. Кожний член Гуртка обов'я́заний уживати в розмовах і на письмі тільки соборної літературної мови й заохочувати до того й своїх знайóмих.

20. Члени Гуртка при розмовах конче виправляють оди́н óдному помилки супроти своєї соборної літературної мови. Ображатися за ці поправки невільно.

21. Мовний Дорадник з доручення Президії, керує мовознавчою працею Гуртка або й кожного члена зокрема.

22. Мовний Дорадник раз на півроку перевірює успіхи рідномовної молоді, а про наслідки цієї перéвірки доповідає Президії та річним Загальним Зборам.

23. В разі потреби й можности Загальні Збори або Президія можуть установити платню́ Мовному Дорадникові за йогó працю.

24 Президія Гуртка дбає, щоб у Гуртку конче відбулися ви́клади або дискусії на головніші рідномовні теми.

25. Президія Гуртка дбає, щоб кожний свідóмий юнак чи ю́нка бодай два роки попрацювали в Гуртку.

26. Президія Гуртка дбає, щоб при Гуртковi конче існувала Бібліотечка рідномовних мовозна́вчих праць.

27. Кожний член Гуртка дбає, щоб уся його родина читала присту́пну мовознавчу літературу й говорила тільки своєю літературною мовою.

28. Кожний член Гуртка повинен навчати дітей своїх рідної літературної мови.

29. Кожний член Гуртка обов'я́заний перечитати й передумати головнішу мовознавчу літературу, що її вкаже Мовний Дорадник.

30. Кожний член Гуртка повинен мати в себе найпотрібніші підручні й довідкові рідномовні мовознавчі праці.

31. Кожний член Гуртка повинен мати в себе свій Статут і добре його знати й виконувати.

XXXVI. Свято рідної мови.

1. Ціле суспільство, особливо вчительство й духовенство, мусить пильнувати, щоб у кожній місцевості щороку уряджувалось найурочистіш „Свято рідної мови“.

2. Головні завда́ння „Свята рідної мови“: а) вия́снення громадянству величезного зна́чення для нації рідної мови, б) звели́чення рідної мови, і в) пропаганда головних рідномовних гасел і науки про рідномовні обов'язки.

3. Програма „Свята рідної мови“: а) доповіді про зна́чення рідної мови, б) вия́снення головних рідномовних га́сел і обов'язків, в) декламації й співи для звели́чення рідної мови.

4. „Свято рідної мови“ розпочинається й закінчується рідномовним гімном.

5. „Свято рідної мови“ уряджується в день пам'яти якогось видатного нашого письменника або 11 (24) травня, — день пам'яти апо́столів рідної мови — св. Кирила й Методія.

6. Впорядчики „Свята рідної мови“ пильнують, щоб на Святі були присутні всі кола громадянства, а найчисленніш — шкільна молодь.

7. Учні старших клас середніх шкіл та всі студенти клас вищих обов'язані стати до розпорядимости впорядчиків „Свята рідної мови“.

8. Прибутки від „Свята рідної мови“ йдуть виключно на рідномовні потреби даної місцевости: а) на попо́внення рідномовної бібліотеки місцевих культурноосві́тніх товари́ств, б) на передплату рідномовних журналів для них, і в) на безплатну роздачу незаможнім дітям, особливо ж чужонаціональних шкіл, рідномовної літератури.

XXXVI. Рідномовний гімн.

1. Кожний наро́д, як державний так і недержавний, мусить мати свого рідномовного гімна.

2. В рідномовному гімні ясно змальовується ста́влення до своєї рідної мови й вогненно закликається ці́лий наро́д шанувати й коха́ти свою рідну мову, як найбільший всенаціональний скарб.

3. Ось рідномовний гімн українських емігрантів, що його написав Спиридо́н Черкасе́нко:

О рі́дна мо́во, ска́рбе мій!
В мертво́тних на́пастях чужи́ни
Ти — мій цілющий, мій єди́ний
Душі́ підби́тої напі́й...

Неха́й гноби́ть за ро́ком рік
Наді́й нездійснених нару́га, —
В тобі міцна́ моя́ поту́га,
На всі скорбо́ти пе́вний лік.

І в краї рі́дному терпі́нь —
Путі́ недовідо́мі Бо́жі! —
Стоїш ти го́рдо на сторо́жі
Наро́дніх пра́гнень і святи́нь.

Плюндру́є все хижа́к лихи́й:
Мій рі́дний край — сумна́ пусти́ня...
Лиш ти стоїш, як та тверди́ня,
О рі́дна мо́во, ска́рбе мій.

Іван Огієнко.

P. S. Відкриваємо дискусію з приводу цієї нової праці: „Наука про рідномовні обов'язки“. Просимо наших Читачів та Прихильників присилати нам свої завваги та доповнення, щодо цієї Науки. Всі ці завваги подамо в „Рідній Мові“. Редакція.

Правопис і мова.

В нашому мовознавстві часто почуєте погляд, ніби правопис не має впливу на мову в напрямі її розвитку й перемін. Коли однакож приймемо, що на життя мови впливає безпосередньо вимова, а на вимову знову ж безпосередньо витискає свій вплив правопис, то згодимось, що цей останній впливає посередньо таки й на саму мову. А що вплив вимови на мову очевидний, то лишається нам тільки доказати, що правопис впливає на вимову.

Берусъ за це не як мовознавець, а як учитель, що, шануючи високо мовознавчі докази, все таки перше місце визнає за досвідом із практичної праці. Як приклад беру *р*, що в нас із ним досить клопоту щодо його м'якої вимови. За Збручем дорікали нам, що ми кажемо: „цар'я“. Подібно ми кажемо: бур'я, р'ядно, р'ябий і т. п., то знову бурак, ратувати і т. д. В обох випадках ми вимовляємо *р* твердо, при чому раз із нього переходимо виразно на йотований

звук, другий раз сполучаємо органічно з твердим голосним. І так зле, й так недобре, бо наш народ так не вимовляє. І тут у мене мале проха́ння: прислухайтесь добре до вимови народу по цей бік Збруча, особливо в північно-східній Галичині, а пересвідчитесь, що вона більш-менш така ж, як і на сході. Ото ж, народ у нас говорить добре: царя (рьа), буря, рядно, рябий — буряк рятувати і т. д., або царьи (не царє, як дехто думає!), бурьи, рьидно, рьибий...

Значить, неправильно вимовляє тільки інтелігенція й ті селяни, що в розмові з нею стараються її наслідувати, то знову ж і ті, що багато **читають**. Виходить, що не народ завинив, а завинила школа, а саме **правопис**. Як це так?

Відомо, що м'якшення приголосних доконує неповнозвучне *і*, що часами виступає навіть майже повнозвучно. Ото ж те *і* опановує приголосні, що йому піддаються, зате по приголосних, що виявляють цьому опануванню опір та й по голосних воно набирає характеру приголосного, стає „йотою" та творить із голосним самостійний склад. Правопис деяких слов'ян визнав за йотою майже всі права приголосного, й от ми маємо: ja, je, ju і т. д. В нас визнано за нею ці права тільки перед *о*, — *йо*. І тоді, коли нпр. у поляків кожному ясно, що *і* поміж здібним до мякшення приголосним та голосним, опановує тільки приголосний, являючись для нього знаком м'якшення й залишаючи голосному повну природну йому звучність, а в іншому випадку переходить у здецидовану йоту, зазначену знаком *j*, то в нас завів правопис т. зв. йотовані голосні й дав їм окремі букви: *я*, *є*, *ї*, *ю*. У них же подвійна роля: або вони самостійні склади *ja*, *je* і т. д., або залишаються звичайними: *а*, *е* і т. д., тільки приголосний перед ними має зм'якшитися.

Було б усе в порядку — „правопис, це річ умови" — коли б не школа, вчитель, **діти**...

Метода структурального навчання письма тільки недавно появилася, але навіть при її повному й умілому застосуванні мусимо дійти до остаточного виділення зо структур поодиноких буков, щоб із них опісля, вже свідо́мо, складати зно́ву ж структури — слова, — зовсім так, як і в старому навчанні, що від цього починало. Виділені букви мусять дістати свій звуковий рівноважник, свою назву. Очевидно, що наші йотовані голосні мусять називатися: *ja*, *je*, *ji*, *ju*. Вони залишаються такими в слуховій та моторичній пам'яті дитини навіки, й нікому й на думку не прийде, що ця назва в даних умовах з грунту фальшива.

Наступає тепер важка, зовсім механічна праця відчитування, nota bene вимова, сполук приголосних із йотованими голосними. Якесь там *п'ю* чи *б'ю*, як природна сполука, йде добре. Але *с* + *ja*? Польське *si* + *a*, хоч і з невеликим трудом, все таки мусить дати *śa*, та в нас конче вийде *сйа*. Вимова *ся* = *сьа*, як неприродна, мусить бути важким трудом „викута". Та це ще не найгірше, хоч і тут вже вимова терпить: учитель мусить із цілою напругою підкреслювати м'якість того *сь*, тож так сильно „сікає", а за ним діти, що наше солідне *сь* дістає шепіт, і в результаті маємо польське *szia*. Воно так причіплюється до дитячого язика школяра, що, хоч у народі його немає, то в школяра є, особливо на вид письма. Тим то люди, що з книжкою довго й багато мають діла, привикають до нього, як до „свойого", а потім так і вчать. Народ „вчену" мову наслідує, — от і результат.

Однако ж найгірше стоїть справа з йотованими по *р* тому, що його тверда й м'яка вимова в відірванні мало різниться, хоч у сполуці з голосним різниця така велика, що це для нас не може бути байдуже. Трудно вияснити старшій людині, що *р* + *йа* = *рьа*, а вже дитина, то готова вас висміяти! В неї *р*, чи навіть *рь* + *йа* мусить бути *рйа* (*р'я*), бо *я* = *йа*! Внаслідок цього сполуки йотованих голосних із *р* читаються все з йотою, дарма, що народ ще й досі затримав оце гарне м'яке, таке для нашої мови характеристичне *рь:* бурьа, рьадно — рьидно, рьабий — рьибий, бурьак, рьатувати... Та немає цього вже в інтелігенції, нема й у народу, коли він **читає** книжку, або намагається говорити по книжковому.

Дословно це саме з'явище виступає в сполуках шелесних із йотованими. Щоб не допустити до неправильного читання нпр. *збіжж'я*, ми мусіли писати *збіжа* і т. д., хоч кожному відомо, що народ ці сполуки вимовляє м'яко, все одно, чи в цій вимові виступає *а*, чи щось посереднє між *и* та *і*.

Також про українське *л* та *ль* можна в цьому напрямі багато сказати...

Я написав це, щоб ствердити, що правопис має безпосередній вплив на вимову, а саме при навчанні письма та й при його дальшому вживанні. Не поділяю думки, наче б різна вимова рішала з а р а з про відмінність мови. Але очевидна це правда, що п р о т я г о м с т о л і т ь з окремої вимови повстає й окрема мова, якщо якимись засобами не запобігається цьому. Одним із цих засобів є, очевидно, однозгідність писаної мови. Не будемо хиба сперечатись із фактом, що відмінність поодиноких мов однієї мовної групи, нпр. слов'янської, спирається в добрих 50 відсотках на відмінній вимові тих самих слів, яку запетрифіковано до того окремим правописом.

Не мовознавство, а практична вчительська праця дала мені твердий доказ, що правопис побіч усього іншого має безсуперечний вплив на вимову, й через неї на мову, щодо її змін та розвою. І не знаю, чому цього факту дехто не приймає. Тим я не хочу сказати, що можна на 100 відсотків довести до однакової вимови в н а р о д і, або віднайти правопис, що всеціло відповість вимогам мови. Але прямування до того, особливо на терені л і т е р а т у р н о ї мови, — це велике, доцільне й почесне діло в ім'я скріплення однородности нації.

Sierpc. Яків Р о м а н е н к о.

Духовенство й рідна мова.

На сторінках журналу „Рідна Мова“ за лютий місяць 1936 р. надруковано листа до Духовенства під назвою: „Не будьмо байдужі до своєї мови“ за підписом п. о. С. Гаюка.

Не маючи наміру робити закиду Шановному Авторові того листа за його досить гострий тон, щодо рідномовних обов'язків Духовенства, признаю слушність твердженням, що Духовенство в своїй більшості дійсно дуже байдуже до вивчення соборної літературної української мови й плекання її в родині та в громаді. На цю байдужість, правда, слабує в своїй більшості взагалі українська інтелігенція, чого доказом служать численні наші часописи, друковані нечистою українською літературною мовою. Коли робітники пера ще до цього часу не змінили свого світогляду в відношенні до рідної мови, то годі дивуватися Духовенству, що воно виявляє байдужість, і через те саме не приходиться віддавати його на осуд громадянства.

Гадаю, що лікар із Галичини своїм листом до Редактора „Рідної Мови“ (ч. 4, 1936) зайвий раз так само осудив Духовенство.

За моєю думкою, згадані автори не принесуть бажаної користі для справи плекання Духовенством соборної літературної мови. Хто хоче змусити другого до праці, не повинен його ганити, а щиро закликати до праці над неораним полем. Коли це не поможе, то тільки тоді необхідно сказати дошкульне слово.

Я хочу подати під розвагу Всечесному Духовенству свої міркування й прошу вибачити, коли не буду цілком об'єктивний. Питання про рідну мову таке для мене близьке й дороге, що не можу про нього згадувати без болю серця.

Наш народ у своїй масі ще такий темний і безпросвітний, такий безпорадний, що на обов'язку кожної інтелігентної людини лежить тягар цей народ піднести на вищий щабель культури, — усвідомити, навчити, виховати й ушляхетнити.

Засобом до того є великий дар Божий — рідна мова. Давно це зрозуміли всі культурні народи світу й понесли проміння знання під селянську стріху його рідною мовою. Це повинні зрозуміти всі без винятку провідні верстви українського народу, а значить — у тому числі й Духовенство.

Пастир, як слуга Божий, цю високу місію усвідомлення словесного стада Христового повинен виконати з повною сумлінністю й зо всією відповідальністю. Для того він має дуже багато можливостей, — у першу чергу амвон церковний, уживаючи в своїх проповідях тільки доброї літературної мови, не кажучи вже про щоденні зносини з громадою. Безперечно, проповідь і бесіди — широке поле для навчання вірних. Що краща мова, що багатша своїм змістом, то вона гучніша й скоріш трапить до цілі. Це принесе подвійну користь: навчить основ віри, ушляхетнить людину й наблизить пастиря до вірних. Тоді буде одна християнська родина. Не буде тоді молодь поспішати за „лжепророками“, а піде за своїм духовним батьком, що стане для неї дороговказом у щоденних злиднях і турботах. Звичайно, не кожний пастир може це виконати: один через свої старі літа, інший через непідготовленість, а той „ради немощі тілесної“. Одначе є досить серед Духовенства молодих сил, повних енергії й запалу, а також свідомости свого покликання. І ось до цих Всечесних Пан-Отців скеровую своє слово.

Проповідуйте, навчайте народ у мові українській соборній, літературній, уживайте в розмові в родині й у громаді тільки рідної мови, взоруючись на зразках найкращих українських письменників, а журнал „Рідна Мова“ нехай стане підручною мовною книжкою кожного пастиря.

Щоб допомогти в цій роботі парафіяльному священикові, треба подбати, щоб був виданий зразковий збірник українських проповідей хоч би й при допомозі журналу „Рідна Мова“, а з часом необхідно було б хоч одну сторінку журналу присвятити для обміну думок сільських пастирів і взаємного порозуміння в такій великій і відповідальній праці.

Всечесні Отці, відгукніться на цей мій до Вас братерський заклик через Редакцію журналу „Рідна Мова“.

Волинь. Сільський Священик.

P. S. Просимо всечесне Духовенство брати голос у цій надзвичайної ваги справі. Свої засадничі думки про це ми подали в X і XI розділах „Науки про рідномовні обов'язки“, див. „Р. М.“ ч. 4 ст. 162-166 за 1936 рік, а також у багатьох окремих статтях. Редакція.

Життя слів.

Клопіт повстало від давньослов'янського клопотъ, що вдавнину визначало тільки шум, грюкіт; клопотати — шуміти, грюкати, стукати. Напр. Збірник Святослава 1076 р.: Шоумъ и клопотъ оуши наплъняють. Життя Теодосія XII в.: И се слышааше гласъ хлопота въ пещерѣ ѿ множьства бѣсовъ ст. 11. Від старшого значення пізніш повстало нове — турбування, турбуватися (а це від лат. turbare, колотити, непокоїти, бунтувати).

Клянчити — старо-українське слово, пор. старо-слов. клѧцати, клѧкати — падати на коліна, з польською вимовою (klęczeć). Клянчити — випрошувати (перше значення — ставати на коліна) широко відоме в мові російській і східньоукраїнській. Західньоукраїнське „клякати“ — падати на коліна, зовсім не відоме в Великій Україні, хоч там знані слова: „Клеча́льна“ субота, неділя — від зеленосвятних молитов, коли ціла Церква стає на коліна, цебто „клячить“. Звідси й „кле́чання“ — зелень, що нею приоздоблюють хати й подвір'я на клечальну (клячальну) неділю. Пор. кляча.

Кляча — поганенька коняка, розбита на ноги. Старе слово, тепер у Великій Україні не вживане, але ще вживане в Галичині, часте в мові російській. Назва походить від слова „клячати“ — припадати на коліна, пор. клянчити.

Кляштор повстало від латинського claustrum — замок, фортеця, бо вдавнину кляштори-манастирі звичайно були міцно укріплені, а часом то були й правдиві фортеці. З латинського повстало нім. kloster, а з нього чеське klašter, і вже від чеського пішло польське klasztor й наше кляштор.

Князь прадавня позичка з д. г. нм. kuning (ст.-сл. кънѧзь). Дуже рано в чехів і поляків стали звати й духовенс-

тво князями (ksiądz). В Литовській Метриці XV-XVI в. католицького священика все звуть „князь“, напр. том 194 ст. 303, 1506 р: „Бил нам чолом плебан князь Петр“.

Кобза була відома ще половцям, знали її й кримські татари, і певне то від них запозналися з кобзою й козаки. Слово з тюркського: османське „копуз“ — однострунний струмент, татарське — азерб. „копиз“, каз. „кубиз“ скрипка. Число струн в кобзі збільшилося тільки пізніш, десь по XVI-м віці. Хто грає на кобзі, того звуть кобзар. Див. бандура.

Кожух дуже давнє слово, пень той самий, що і в слові „кожа“ — шкура; слово „кожа“ давно вже вийшло з ужитку нашого, але „кожух“ (пошитий із „кож“) загально поширене в нас слово. А „кожа“ — це „козина шкура“.

Козак, із тюркського „казак“ — вільна людина, нікому не підлегла, степовий добичник, авантурник. Давнє слово, відоме вже в половецькім словнику 1303 року, де визначає „вартового“.

Козир, козйрний, козир-дівка, козирем стояти — з польського, а польське певне з якогось східнього, може з тюрк. „коз“ — чепурун, надутий. A. Brückner виводить це слово від „кози“ (ст. 263, Słownik etymologiczny, 1927 р.).

Комаринський мужик, танцювати комаринського — часті в Вел. Україні вирази, із російського. Коло Сєвська була Комаринская волость, а населення її вважалося за найбільших свавільників. Довгий час, починаючи з 1582 року, Сєвськ був місцем виселення злочинців, через що коло нього зібралося багато одчайдушного люду.

Кóмин загально-слов'янське слово, що позичене від сер.-гірно-німецького kamin, рура (труба) для виходу диму. Німецьке слово від лат. caminus, а те з гр. χάμινος огнище, який будь вихід для диму.

Коньяк, Cognac — давнє місто французське, в департаменті Шаранти. Мешканці виробляють відоме вино, що від міста зветься коньяк. (Не вимовляйте кóняк!).

Кордóн повстало з франц. cordon — шнур, а в нас стало визначати й „шнур пограничний“ і саму границю.

Королева (а не: королевая) див. король.

Король, назва повстала від власного ймення владики франків Карла Великого (742-8 4), на що вже вказував Добровський. Слава про діла Карла (Carolus) поширилася по цілому світі, а на слов'ян їх погромник зробив таке велике враження, що вони взагалі стали звати „королями“ західніх правителів. Деякі вчені дають інше пояснення повстання цього слова. Королева, род. відмінок — з королеви; з королевої — полонізм. В Вел. Україні на картяну „даму“ кажуть „краля“, з чеського через польське (kralka). Для повстання слова король пор., як у римлян славне ім'я Caesar стало титулом правителів взагалі. Див. цар.

Автомобілева термінологія.

В ч. 6-му „Рідної Мови“ за 1936 р. п. В. Дитель порушив справу автомобілевої термінології. Велика заслуга автора в тім, що він відчув брак термінології з цієї ділянки й попрацював, щоб його усунути. Однак, згадана стаття видається мені дискусійною, а деякі терміни не досить влучні, й тому хочу забрати в цій справі свій голос, щоб дещо може виправити. Якщо не зроблю цього сам, то певне хтось із читачів доповнить мене.

Означення мотору назвою *рушій* видається мені невлучне. Кінцівка *-ій* надається скоріш для осіб, а не до речей. Замість цієї назви пропоную: *порушнйк* або *рухар*, на зразок: *двигун* (польське dźwig).

Слово *панцеросовг* видається тяжким для вимови. Може б краще не лучити слів: *панцерний совг* або *моторовий совг*.

Слово *карета* не видається мені добрим. Якщо хочемо для вантажного авта заховати чужу назву *платформа*, то особове назвім просто *кар* чи *середвіззя*.

А вже дуже тяжкий при вимові термін *переносорушний механізм*. Чи не

краще б просто: *переносник*, якщо цей механізм править для переношення руху мотору на колеса.

Слово *магнето* можна дуже легко заступити словом *запальник* або *моторовий запальник* (*запальник рухара*).

Вкінці, щодо слів *пневмошина*, *гумодутка* й *гумошина*, то видається мені, що їх можна б заступити кращими, чисто українськими. Польському ораpa, що неначе опинає колеса, можна б протиставити попросту *колесня* чи *наколесня*. А слово dętka це звичайно *вкладня*, що її вкладається в гумові колесні. Якщо б хотіли ми розрізняти в колеснях такі, що виповнені повітрям і одноцілі, то це були б *повітряні* і *одноцілі колесні*; але гадаю, що в практиці вистачить самого слова *колесня*. У всякому разі терміни *пневмошини* й *гумошина* не українські.

Інші терміни, подані в статті про автомобілеву термінологію, гарні й надаються для того, щоб їх уживати й засвоїти.

Piotrków. Святополк Сенета.

P. S Недержавний народ, що вважає себе за культурну націю, мусить конче мати свою добре вироблену термінологію зо всіх ділянок життя, а в тім і термінологію автомобілеву, а тому запрошуємо наших читачів до більшої праці над виробленням своєї наукової термінології взагалі. Свої засадничі думки про наукову й практичну термінологію подали ми в XXVII розділі „Науки про рідномовні обов'язки" в ч. 7-му „РМ" на ст. 305-306 за 1936 р., а також у статті: „Для одного народу — одна наукова термінологія" в ч. II за 1935 р. Редакція.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

К архаїчний прийменник, тепер не вживаний: Намистечко тобі **к** Великодню куплю 367. Пор. часте в гуцульськім і покутськім говорах: *д* мені (а **не** *д'* мені! бо це *д*=*к*, а не *до*).

Калюжа, а не калужа. Купається собі в калю́жі 477.

Картоплю родить 253.

Ка́шляю йдучи 573, а не кашля́ю.

Квасоля вилась 432, а не фасоля.

Квіт, а не цвіт. Мій роже́вий квіте 198. Роже́вим квітом розцвіла́ 532.

Квітка, а не цвітка. А без долі біле личко, як квітка на полі 16.

Келія — це чернече мешкання. Іде чернець у ке́лію 333.

Кепкувати *з* кого (архаїчне — *над* ким). Кепкує з дурня 364.

Китай, а не Хини. В непробудимому Китаї 568.

Кладовище (цвинтар). Хрест високий на кладови́щі 502.

Книжечка, а не книжочка. Зроблю маленьку кни́жечку 338.

Княжна́ 316, княжні́ 310, княжно́ю 311, а не кня́жна.

Колишній 567, а не колишний.

Коло для зазначення близького місця чи часу (див. *біля*). Лічить гроші коло ліжка 67. Коло осіннього Миколи 276. Десятків коло двох (Листи).

Комин, а не комін. Сумують комини́ без диму 421.

Конклав чол. роду, а не конклаве ніяк. р. Конклав схаменувся 187. Луна в конклаві оддалась 186.

Костьо́л, з костьолу 381, костьо́лом 120, в костьолі 71.

Кохатися в дітях 437. Кохалася мати сином, як квіточкою в гаї 154.

Кпити *з* кого, а не *над* ким. Кпили з громади 369.

Край — прийменник. Насипали край дороги дві могилі 6. Шатро́ край шляху розп'яли 276. Край дороги курінь мріє 26.

Краса, арх. красота. Нащо ж мені краса́ моя 32. Де ділась краса́ твоя тая 456.

Криниця 489, до крини́ці 39, крини́цю 155.

Крізь — через. Крізь хмару сонце занялось 26. Крізь сльози дивилась 158. Крізь сон подивлюся 124.

Круг — кругом. Сам пан круг тебе походжає 381. Круг містечка Берестечка своїм трупом вкрили 412.

Кубло, кубелечко (архаїчне гніздо). Кубелечко зов'ю йому 297. Мов ласочка, з кубелечка на світ виглядала 314.

Куди, а не *де*. Куди ти йдеш, не спитавшись 11. Куди хилить доля, туди й треба гнуться 67.

Купіль чол. роду, а не жін. Ще ку́піль гріли матері 542.

Курити. Люльки́ закури́ли 101.

Куток, а не кутик. Зібрався голий в цей кутóк 381. Сиди ж один собі в куткý 572.

Л.

Лакеї в золотій оздобі 721. Завдав сина у лакеї 285.

Ласий до чого. До грошей я не дуже лáсий 84.

Легенький, а не легонький. Легéнькиї діти 398.

Ледве — це: насилу, чуть. Лéдве-ледве дише 14. Ледве ноги носять 236.

Либонь — певне. Либóнь ідуть москалики 25. Уже либонь після Покрови 491. А під лісом, край дороги, либонь курінь мріє 26.

Лиш — це частка *но*, а не *тільки*. Піди лиш скрипку принеси 435. А ходім лиш биться 48. Побіжім лиш 231.

Лишень — те саме, що й **лиш,** цебто *но*, а не *тільки*. Дивись лишéнь, як побіліли 27. Цить лишень, здається дзвонять 84.

Лицар. Заспівають про лицаря 470.

Лік. Лічу в неволі дні і ночі, і лік забуваю 466.

Лічити — лікувати. Лічили, лічили, поки її, безталанну, в труну положили 312.

Лічити — рахувати. Лічить гроші 67. Хто не лічить, то той і не має 233.

Луна — відгук. Лунá в конклáві віддалась 185.

Любувáлась княжнóю своєю 311.

Льон, з льону. Не пускає льону брать 135.

М.

Манастир, а не монастир. З манастиря 255. 413.

Мандрувати день і ніч 327.

Матерній, а не материний. Мáтернє лоно **546**. Матернього 554.

Мати — назовний відмінок (а не: матір), **матір** — знахідний відмінок, Мене мати (а не матір) породила 3. Тяжко матір покидати 165.

Межи плечі 170. Загинеш межи псами 457.

Милосердий або **милосердний**, а не милосерний. Боже милосердий 502. Боже мій милосердний 172.

Минати, минатися. Минає літо 337. Лихо минуло 100. Минулася лихая година 113. Минулася твоя доля, навіки минула 132. Минулося, а те, що минуло, не згадуйте 78.

Миша, а не миш. Дивись: миша, миша 286.

Містечко, а не місточко. Містечко Берестечко 224.

Мов — ніби, наче, а не: гей. У долині мов у ямі 167. Мов дитинка 193. Ясно, мов у раї 289. Див. неначе.

Мога. Біжи яко мога 39. Стерегти яко мога 187.

Молитися кому за кого. Помолись за мене Богу 499. Все село за неї молилось 314.

Москаль — жовнір, салдат. Коло пустки на милиці москаль шкандибає 304. Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями 12.

Мріти — маячіти, баввоніти. Степи, лани мріють 162. Мошечкою тільки-тільки мріє 201.

Мста — пімста. Всюди вас найде правда-мста 554.

Н.

Навісний — божевільний. Навісна мати регочеться 222. Шляхетство навісне гукає 63.

Навмання. Козацькую славу так навмання розказую, без книжної справи 123.

Навчати чого (архаїчне чому). Багато б дечого навчились 245. Письма москалі навчили 350.

Нагодувати, а не накормити. Свою дитину нагодувала 545.

Над. Пан я над панами 61.

Надіває сорочку 233. Надів (а не вложив) шапку 35. Наділа б жовті черевики 434.

Називати кого-що ким-чим. Називають хатину в гаї тихим раєм 479.

Намисто добре 407. У доброму намистечку 392.

Нарóд, нарóду; „нарід" Шевченко ніколи не писав.

Насміятися з кого-чого (архаїчне: на що). Насміялась титарівна з бідного Микити 370. З мене люди насміялись 282.

Не. В перечних реченнях об'єкт частіш

у відмінку родовім: люди серця не спитають 12. Тії слави козацької повік не забудем 47. Хіба ти не чуєш людського плачу 164.

Неначе, див. мов. Неначе човен 1. Неначе писанка 307. Неначе ворон той 383.

Нехотя — не хотівши. Нехотя журюся 131. Утни, батьку, щоб нехотя, на ввесь світ почули 46.

Низенько, а не низонько. Сонечко низéнько уже спустилось 324.

Ніж, а не чим. Легше умирати в своїй стороні, ніж в чужій 349.

Ніхто, з'єднуючись із прийменником, має його по *ні*. Ні з ким говорити 32. Ні до кого в світі прихилитись 304. А більш ні од кого 496. Ні на кого не жалкую 356. Ні у кого не прошу 356. Ні в кого спитать 395 Таких форм, як: до нікого, на нікого і т. ін. Шевченко зовсім не знає.

Ніщо. Зносити брівоньки ні за що 343. 489.

Нота, а не нута. Співали б по нотах 579.

Ну, частка. З переполоху ну втікать 6. Охопили та й ну лоскотати 274. **Нумо,** Гонто, нум, брате, Максиме 105. А нумо знову віршувать, нумо знову 353. **Нуте,** хлоп'ята 34. А нуте іншу 369.

Нудити чим. Нудити світом 395. Білим світом нудить 2.

Іван Огієнко.

І діти беруть слово про мовну згоду.

Достойний Пане Професоре!

Оце сьогодні, за порадою моїх Батьків, рішилась я написати листа, хоча б і не дуже то второпного, в надії, що Ви, Шановний Професоре, пробачите мені за всі мої помилки.

Я школярка з четвертої класи української й так само англійської. Маю допіру дев'ять років.

Ото ж Мати порадили мині написати цього листа, щоб сповістити Вас, скільки то ми цілою хатою скористали з тієї цінної науки „Рідної Мови". Дітей у нас четверо: я Віра, два брати — Тарас і Богдан — і ще найменша сестричка Оксана. Мати всіх нас навчають із „Рідної Мови", та й самі пильно навчаються тієї мовної краси. А які ж раді, що позбуваються того мовного каліцтва, як було недавно ще писали: аж вітак, щойно, згори дякую, і багато-багато такого.

А ще одне думаю, що треба написати, а саме. В нас у „Рідній Школі" навчитель сварив мене за те, що я в підручниках М. Матвійчука перекреслила деякі слова й написала по-літературному так, як навчає „Рідне Писання". Я відповіла виразно, що буду читати й писати так, як навчає Професор Огієнко. Так він і погодився з цим.

Розказала я про все це вдома, то батьки мої з дива не могли вийти, що й тут немає згоди.

На цьому я й кінчу листа.

Щиро дякую Вам за науку!

З глибокою пошаною й любов'ю до Вас, на доказ чого прийміть від мене й Тараса одного доляра на „Фонд Рідної Мови".

Вінніпег, 3 травня 1936 р. Віра Цірка.

Люба дитино! Найбільший скарб цілого нашого народу - то рідна мова його. Хто хоче бути свідомою й корисною частинкою своєї нації, — мусить найкраще знати свою літературну мову. То велика неправда, ніби можна бути українським патріотом, і не знаючи рідної мови. Мова — то душа народу, а бездушний патріот нічого не вартий.

Навчайтеся ж усі своєї літературної мови від дитячих літ, — тоді матимете правдиву українську душу, що для всіх мрій своїх не матиме перепон. І. Огієнко.

Початкова Граматика української літературної мови.

40. Числівник.

Біжать чотири брати: двоє не втече, двоє не здожене. Хто вранці ходить на чотирьох ногах, удень на двох, а ввечері на трьох? Усім по сім, а мені вісім. Понад синім морем три козаки ходить. Три голуби пшеницю дзюбають. Приїхали до вдовиці три козаки в гості. Дві тополі високії одна одну хилить.

Що таке числівник? Розкажіть докладно, як

діляться числівники. За що в реченні править числівник? В якому відмінку треба ставити числівникового підмета? Чи в літературній мові можна так сказати: *Трьох козаків приїхало*? Чому не можна? А в якому відмінку треба ставити прикметникове пояснення до числівникового підмета?

В реченні часом буває по декілька тих чи тих членів: підметів, пояснень іменникових або прикметникових. **Частина мови, що визначає число або порядок предметів, зветься числівник.**

Числівники діляться на дві великі групі. Числівники, що показують число предметів і відповідають на питання *скільки*, звуться **кількісні:** шість, десять, сто. Ті числівники, що показують порядок чи місце предмета при рахуванні й відповідають на питання *котрий*, звуться **рядові:** шостий, десятий, сотий.

Кількісні числівники діляться на такі менші групи: 1. **Головні,** що показують цілі предмети при рахуванні й відповідають на питання *скільки*: один, два, три... десять... сто... Числівники, що визначають частину цілого, звуться **дробові** (уламкові): чверть, третина, пів, півтора, півтретя, півп'ята і т. ін. 3. Числівники групові, що відповідають на питання *кількоро*, звуться **збірні:** двоє, троє, четверо, п'ятеро і т. ін.; вони ж можуть бути й форми **пестливої:** двойкó, тройкó, четвéрко, п'ятірко, шестíрко. семíрко, восьмíрко. 4. Числівники збірні, на питання *по скільки*, звуться **розподільні:** по двоє, по троє, по десятеро і т. ін. 5. Числівники **неозначені,** часом мають займенникове значення: скільки, стільки, декільки, багато.

Рядові числівники діляться так: 1. Числівники, що повстають від головних, звуться просто **рядові:** шостий, сьомий. 2. Рядові числівники, що творяться від розподільних, звуться **множні:** подвійний, потрійний, почвірний. 4. Рядові числівники, що повстають від числівників збірних, звуться **багаторазóві:** двоякий, трoякий, двоїстий, троїстий.

Числівники кількісні й порядкові можуть бути прості або складні. Числівник, що складається з одного слова, зветься **прóстий:** сім, десять, сьомий, сотий. Числівник, що складається з декількох слів, зветься **складний:** двадцять шість, сто один, тисяча дев'ятьсот тридцять шостий.

Формою й істотою своєю числівники бувають: числівники-йменники й числівники-прикметники. Усі кількісні числівники — це **числівники-йменники,** а всі порядкові — це **числівники-прикметники**. Через це кількісні числівники в реченні правлять, як іменники, за підмета або за йменникове пояснення, а числівники порядкові, як прикметники — за прикметникове пояснення. Напр.: *Семеро* (підмет) *одного* (йменникове пояснення) *не ждуть. Сьомий* (прикметникове пояснення) *учень прийшов.*

По *один, одна, одне* йменника ставимо в назовному однини; по *два, три, чотири* — в назовному множини або двоїни (див. виклад 12), а по всіх інших числівниках, від *п'ять* і далі, іменника ставимо в родовому множини: один дім, два - три - чотири доми, п'ять домів. По складеному числівнику формою йменника править тільки останнє його слово, цебто одиниці: 51 дім, 42 доми, 33 доми, 24 доми, але: 25 домів (бо: 1 дім, 2-3-4 доми, 5 домів).

Сполучення числівника з іменником звичайно приймаємо в реченні за неподільне ціле. Коли це сполучення підмет, то його треба ставити конче в відмінку підметовому, цебто — в назовному (ніколи — в родовому): *Три козаки приїхали* (а не: Трьох козаків приїхало), або: *Три козаки приїхало*: чи: *Троє козаків приїхало. П'ять братів вернулися.*

Завдання 337. Спишіть оці речення, підкресліть числівники, а над ними скорочено зазначте, який то член речення.

Семеро одного не ждуть. Сорок їх сидить у башті. Скільки їх впало за рідну країну! Одного в Бога я благаю. Праця єдина з недолі нас вирве! Десять і десять — двадцять. Два рази по два — чотири.

Завдання 338. Добре запам'ятайте, що спо-

лучення числівника з іменником творить одну цілість, — підмета; як підмет, числівник у такому сполученні мусить бути тільки в назовному відмінку, а його присудка ставимо звичайно у множині, рідше в однині. Спишіть оці речення й підкресліть підмета (цебто числівника зо своїм іменником).

Вісім розбійничків спать полягали. Ще їх сорок і чотири нас дев'яти не побили. Де взялися два купчики. Ходять сім корів. Три години минули. Ввійшли в хату двоє старостів. Два голуби прилетіло. Ой у полі стоїть три тополі, ой там сидить три козаки в неволі.

Не кажіть і не пишіть: Де взялося двох купчиків. Можна казати: Де взялося двоє купчиків, Восьмеро розбійничків спать полягали і т. ін.

Завдання 339. Прикметникове пояснення до числівникового підмета звичайно ставиться в назовному, — рідше в родовому множини. Спишіть оці речення, підкресліть числівниковий підмет раз, а його прикметникове пояснення — два.

Ой три шляхи широкії до купи зійшлися. Два часовиї розмовляють. Дві тополі високії одна óдну хилить. Вродила долина два дубки зелененьких, два майстрі удаленьких. А в кринички Салтанки, де три терни дрібненьких, то там спочивали три брати рідненьких.

Завдання 340. Спишіть оці словосполучення й замість ... допишіть закінчення йменників. Пам'ятайте, що по 1 ставимо назовний однини, по 2-3-4 ставимо назовний множини при чол. роді, а при жін. і нíяк. — назовний двоїни (див. виклад 12); по 5 і далі ставимо родовий множини. В складених числівниках формою йменника керує одиниця, цебто останнє слово.

1 верб..., 2 верб..., 3 верб..., 4 верб..., 5 олівц..., 4 вікн..., 5 стол..., 21 книг..., 32 дом..., 42 верб..., 43 стол..., 44 вікн..., 105 олівц..., 202 хат..., 302 вікн..., 403 дерев..., 504 чоловік...

Не говоріть по-місцевому: 21 книг, але: 21 книга!

Завдання 341. Напишіть оповідання *Як наступає весна.*

41. Відміна числівників.

I. Числівники кількісні.

1. Числівники головні змінюються за мішаною числівниковою відміною; в цій відміні родовий і місцевий завжди однакові; знахідний відмінок, як у речівників, однаковий із родовим при йменниках живих, або з назовним — при йменниках неживих.

Один, одна, одно — це неокреслений займенник, а тому має роди. Змінюється як *той, та, те.*

Відміна числівника один, одна, одно.

Відмінки	Однина́.			Множина́.
	Чол. рід.	Жін. рід.	Нíяк. рід.	Усі роди.
Наз.	один	одна́	одно́, -е́	одні
Род.	одного́	однієї	одного́	одни́х
Дав.	одному́	одній	одному́	одни́м
Знах.	=Н або Р	одну́	одно́	=Н або Р
Оруд.	одни́м	однíєю	одни́м	одни́ми
Місц.	однім одному́	одній	однім одному́	одни́х

У літературній мові пишемо й вимовляємо *один*, а говіркового західньоукраїнського *оден* не вживаємо. Ніякий рід має форми: частішу *одне* й рідшу *одно.* В жін. р. в родовім і орудним звичайно пишемо *однієї, однією*, рідко — *одної, одною.* В значенні „тільки один" звичайно кажемо *сам*, а не *один.*

Як займенник-прикметник, слово *один* наслідує рід, число й відмінок від свого йменника.

Завдання 342. Спишіть оці речення й підкресліть форми один.

Одне дитя, та й те криве. Однією рукою хазяйства не провадити. Нема в світі нарóду без однієї літературної мови.

Відміна числівників два, три, чотири.

	2.		3.	4.
	Чол. рід.	Жін. рід.	Усі роди.	Усі роди.
Наз.	два	дві	три	чотири
Р. і М.	двох	двох	трьох	чотирьóх
Дав.	двом	двом	трьом	чотирьóм
Оруд.	двома́	двома́	трьома́	чотирма́

Два, дві мають іще роди в назовному й знахідному: *два* для чол. роду, *дві* для жін. й ніякого; *три* й *чотири* вдавнину мали роди, але з часом їх утратили.

Форм *двух, двум* літературна мова зовсім не вживає, як говіркових русизмів.

Пишемо й вимовляємо *р* м'яке: трьох, трьом, трьома́, чотирьох, чотирьом.

Дві, три, чотири, сполучуючись із іменниками, творять т. зв. двоїну: дві вербі, дві слові, три калині, чотири вікні. Див. виклад 12.

Два, три, чотири, сполучується з числівником множини на *-и*, а не на *а*: два стол*и*, два вол*и*. Див. виклад 12.

Знахідний відмінок у йменників живих однаковий із родовим, а в неживих — із назовним.

Відміна числівників від 5 до 100.

Відмінки	5.	6.	7.	8.
Наз.	п'ять	шість	сім	вісім
Р. і М.	п'ятьóх	шістьóх	сімóх	вісьмóх
Дав.	п'ятьóм	шістьóм	сімóм	вісьмóм
Оруд.	п'ятьма́	шістьма́	сімома́	вісьмома́

Так відмінюються: де́в'ять, де́сять, одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п'ятна́дцять, шістна́дцять, сімна́дцять, вісімна́дцять, дев'ятна́дцять, кількана́дцять, стона́дцять, два́дцять, три́дцять, п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т, дев'ятдеся́т, кількадеся́т.

Усі ці числівники від 5 до 99 були колись речівниками жін. роду (як *кість*, *честь*) і мали в родовім, давальнім і місцевім закінчення *-и*: п'яти́, шести, семи, восьми; це архаїчне закінчення часте ще й тепер: дав п'яти учням, на шести зшитках, до семи годин.

Давне десать у складних числівниках загубило ненаголошене *е*, а *дсять* змінилося на *дцять*, яке конче й пишемо й вимовляємо: одинадцять, дванадцять і т. ін. (давні: одиннадесать, дванадесать). Місцевих форм: *одинайцять*, *дванайцять*, *одинаньцять*, *одинацять* у літературній мові зовсім не вживаємо.

Переносячи слово з рядка до рядка, не вільно розривати *-дцять* (бо це *десять*): о-ди-на-дцять, сім-на-дцять і т. ін.

Числівники: 15, 16, 19, 50, 60, 90, 500, 600 і 900 пишуться без *ь* в середині по *т*, бо в них це *т* ствердло підо впливом дальшого твердого складу. В числівниках: 50, 60, 70, 80, 90 на кінці не пишемо *ь*, бо тут *десят* — це родовий відмінок множини *десятків*.

Числівники 40, 90 і 100 у всіх відмінках закінчуються на *-а*: сорока́, дев'яно́ста, ста, а в орудному — на *-ма́*: сорокома́ або сорокма́, дев'яностома́, стома́.

Орудний відмінок у числівників має давне закінчення двоїни: *-ма́*: двома́, трьома́, чотирма́; у числівників 5-100 це *-ма* приєднується до форми називного: п'ятьма́, шістьма́, дев'ятьма́, десятьма́, двадцятьма́, сорокма́ і т. ін., але: сімома́, вісьмома́ і вісьма́. Крім форми на *-ма́*, часта ще й форма на *-ома́* по твердих приголосних: сімома́, сорокома́, на *-ьома́* по м'яких у 5-6, 9-99: п'ятьома́, шістьома́, дев'ятьома́, десятьома́ і т. ін.

Складені числівники: *двісті*, *триста*, *чотириста*, *п'ятсот*, *шістсот*, *сімсот*, *вісімсот*, *дев'ятсот* або зовсім не відмінюються: без п'ятсот карбованців, дав шістсот учням, пішов із триста робітниками; або ці числівники розпадаються на складові частини: з двома стами учнями, від двох сот душ, дав п'ятьом стам робітникам і т. ін.

Форма двоїни *двісті* правильно повстала з двѣстѣ (дъвѣстѣ). В зах. укр. говорах панує *двіста*, що повстало підо впливом форм *триста*, *чотириста*, але в літературній мові її не вживаємо.

Тисяча змінюється як іменник жіночого роду: тисячі, тисячею, одну тисячу і т. д. Під польським впливом у зах. укр. говорах часте *тисяч* чол. роду, але в літературній мові треба вживати тільки *тисяча* жін. роду: одна тисяча.

Завдання 343. Кількісні числівники, подані тут цифрами, спишіть до зшитка словами: 1, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 30, 50, 60, 70, 80, 90, 200, 500, 600, 900, 1000.

Завдання 344. Числівники 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 30, 200, 300 розкладіть на їх складові частини так: оди-на-дцять... Як їх переносимо з рядка до рядка?

Завдання 345. Вияснїть, чому в 15-19, 50, 60, 90, 500, 600 і 900 в середині, а в 50, 60, 70, 80 і 90 на кінці пишемо тверде *т*? Чому треба казати *двісті*, а не *двіста*? Якого роду слово *тисяча*?

2. Числівники дробові формою своєю — це іменники. Читаємо так: $^1/_2$ одна друга, $^1/_3$ одна третя, $^1/_4$ одна четверта, $^2/_2$ дві других, $^2/_3$ дві третіх, $^3/_7$ дві сьомих.

В українській мові слово *пів* легко приєднується до числівників 2-10, зменшуючи на $^1/_2$ те, до чого приєднується: півтора́, $2^1/_2$ півтретя́, $3^1/_2$ півчва́рта, $4^1/_2$ півп'я́та, $5^1/_2$ півшо́ста́, $6^1/_2$ півсьо́ма́, $7^1/_2$ півво́сьма́, $8^1/_2$ півдев'я́та́, $9^1/_2$ півдеся́та́. Приєднане до сотень, *пів* зменшує їх на 50: 150 півтора́ста, 250 півтре́тяста, 350 півчва́ртаста і т. ін.

Числівники *півтора*, *півтретя* і *півчварта* змінюються по родах, а саме: числівника *півтора*, *півтретя* і *півчварта* вживаємо при чолов. та ніякому роді, а *півтори*, *півтрети* і *півчварти* при жіночім роді: півтора дня, півтора яблука, півтори доби, півтори тисячі, півчварти копи. *Півтора* повстала з полъ втора.

Числівника п і в пишемо разом із словом, що до нього він відноситься, якщо він із ним складає суцільність: піваршина, півдня, північ, пів-день, півроку, але пів міста вигоріло.

Завдання 346. Спишіть оці речення й замість ... поставте потрібне закінчення.

Півтор... дня, півтор... яблука, півтор... доби, півтор... тисяч...

Завдання 347. Оці числа, подані тут цифрами, спишіть словами: $^7/_{13}$, $^2/_9$, $^3/_{16}$, $2^1/_2$, $7^1/_2$, $3^1/_2$, $8^1/_1$, $4^1/_2$, $9^1/_2$, $5^1/_2$, $6^1/_2$, 150, 350, 250, 400.

3. Числівники збірні найчастіше вживаються при іменниках множи́нних, цебто таких, що не мають одни́ни: четверо дверей, троє саней, двоє сіней і т. ін., та при іменниках ніякого роду живих і неживих: двоє вікон, троє дівчаток, четверо дітей, семеро лошат і т. ін. Взагалі збірні числівники мисляться за слова ніякого роду, чому їх не треба сполучувати з іменниками чоловічого та жіночого роду.

Збірні числівники на *-еро* (четверо, п'ятеро і т. ін) звичайно не відмінюються, а коли відмінюються, то як д в а: четверо́х, -ро́м, -ро́ма (а не -рьох, -рьом, -рьома).

Літературна мова звичайно вживає форми о б и́ д в а ч. р., о б и́ д в і ж. і н. р., а архаїчні зах. укр. форми о б а́, о б і рідкі.

У непрямних відмінках ці о б и д в а, о б и д в і звичайно замінюються на обо́х, обо́м, обома́: обом (а не обидвом) жінкам.

Пестливі числівники: двойко́, тройко́... не відмінюються.

Завдання 348. Придумайте по 3 словосполучення на двоє, троє, четверо, п'ятеро, шестеро, зам. два, три... в підметі: Приїхало троє козаків. Див. завдання 338.

Завдання 349. Яка різниця поміж формами: *чотирьох* і *четверох*?

4. Неозначені числівники: к і л ь к а, д е к і л ь-

ка, скільки, стільки, багато відмінюються як два: кількох, стількох, стільком, орудний: багатьма́ і багатьома́, стількома, скількома. Розрізняємо: кілька (декілька) і кільки (скільки), скілька (декілька) і скільки в (запитаннях).

II. Числівники рядові.

Усі рядові числівники відмінюються як прикметники.

В літературній мові пишемо й говоримо: перший, третій, шостий, сьомий, восьмий..., одинадцятий... сотий. Місцевих зах. укр. форм: первший, третий, шестий, семий, осьмий... одинайцятий... сотний зовсім не вживаємо, як говіркових.

По рядових числівник, зазначених цифрою, ставимо або -ий, -ого, -му, -м, або рідше ставимо крапку: *Це було 7-го січня*, або: *Це було 7. січня.*

Завдання 350. Спишіть оці рядові числівники, подані тут цифрами, словами: 1., 3., 5., 6., 7., 8., 11., 12., 13., 100., 1000.

III. Числівники складені.

Частини складених числівників пишуться окремо, при чому остання частина може мати й сполучника *і*: двадцять шість, сто сімдесять і три.

При відміні складених числівників кількісних часом відмінюються всі частини (або тільки остання), але частіш зовсім не відмінюються; а при відміні рядових — відмінюється тільки останнє слово, цебто тільки одиниці: не було двадцяти шости учнів або не було двадцять шість учнів; в тисяча дев'ятьсот двадцять третім році.

Завдання 351. Перепишіть числівники, подані тут цифрами, словами: 27, 27., 36., 103-й. Битва над Калкою була 1224-го року. Учитель дав роботу 56 учням.

Завдання 352. Напишіть оповідання: *Наша родина*,

Рідномовні замітки.

Українська мова в старій Молдавії була мовою канцелярійною. Проф. І. Огієнко опублікував в чеському науковому журналі „Slavia", що оце недавно вийшов (т. XIII кн. 4 ст. 665-689) нову свою працю: „Дві найстарші молдавські кирилівські грамоті 1388 року". Обидві ці грамоті знайдені в Варшаві серед матеріялів, що їх ревіндикували більшовики. Цікаво, що ці грамоти писані літературною українською мовою XIV в., яку й аналізується в праці.

Новий переклад Євангелії на українську мову. Проф. І. Огієнко перекладає тепер Євангелію на сучасну українську літературну мову. Перекладає з мови грецької, з критичного цінного видання Нового Завіту Ебергардта Нестле, й ставить собі два головні завдання: 1) найдокладніше передати грецький оригінал і 2) зробити переклад милозвучною сучасною літературною мовою, так щоб кожний, хто читатиме цей переклад, навчався доброї літературної мови. Євангелія вийде з наголосами, а це дасть можливість усім навчатися й сучасної літературної вимови. Багатий апарат відсилачів, що дається в перекладі, улегчить докладніше вивчення Св. Письма. Заголовки перед окремими оповіданнями, що вперше тут даються, полегчать читання простому народові, а тим самим моститимуть ширшу дорогу цій Книжці до нього. Проф. Огієнко закінчив уже Євангелії від Матвія й Марка, і сподівається ще цього року видрукувати цілу Євангелію. На початку осени появиться в продажу Євангелія від Матвія; щоб ця книжка стала справді всенародньою, вона продаватиметься по 10 гр. Свій переклад проф. Огієнко присвячує тим, що вшанували 30-літній ювілей його наукової праці. Готує він цю Св. Книжку з глибокою вірою, що вона понесе в найширші народні маси нашу милозвучну зразкову літературну мову, даючи тим змогу кожному навчатися її. Це буде могучий засіб для реалізування рідномовного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова". Переклад Огієнків видає Бритійське Біблійне Товариство.

Дописи Прихильників „Рідної Мови".

Ювілейний Дар. Пересилаю Вам 100 зл., як першу рату на Ваш Ювілейний Дар, що я тут зібрав поміж Вашими прихильниками. Чернівці, 24. V. 1936. Проф. Іван Василашко.

P. S. Від повного серця дякую українському громадянству Буковини за щирий дарунок. Віддаю його на видання для кожного українця потрібної книжки: „Наука про рідномовні обов'язки". Ів. Огієнко.

На „Фонд Рідної Мови". У зв'язку з Вашим ювілеєм бажаю Вам здоров'я і сили до дальшої праці на рідномовній ниві. Приєдную одного нового передплатника „Рідній Мові" й складаю 5 зл. на видання „Словника української літературної мови". Запрошую всіх передплатників „Рідної Мови" приєднати хоча б по одному новому передплатникові, а також матеріяльно допомогти проф. І. Огієнкові в його рідномовній праці. Божкевичі, 3. VI. 1936. Уч. М. Кащук.

P. S. Сердечно дякую. Незабаром приступаю до видання Словника наголосів, а його укладаю так, що він буде й словником нашої літературної мови. І. Огієнко.

З нагоди 30-літньої наукової й громадської праці Вашої надсилаю свою скромну лепту на „Фонд Рідної Мови,"(5 зл.), пам'ятаючи, що „віра без чйнів є мёртва". Луцьке, 5. VI. 1936. Інж. Є. Плющ.

P. S. Сердечно дякую. Ів. Огієнко.

Бібліотека Українознавства. З великою радістю вичитав я в „Нашій Культурі" за квітень ц. р., що з початком 1937-го року почне виходити під Вашим проводом „Бібліотека Українознавства". Сердечно вітаю цей новий Ваш почин, й бажаю, щоб увесь наш інтелігентний загал зрозумів цю цінну Вашу ідею та й піддержав Вас у її здійсненні. Белз, 28. V. 1936. Адвокат Д-р Ілля Салагуб.

Ми, учні, не знаємо рідної мови. Я закінчую сьому класу вселюдної школи, але граматики української літературної мови не знаю добре, бо в нашій школі нема ні одного вчителя українця, що як слід говорив би по-українськи та й учив би нас граматики. Всі наші вчителі (школа серед українського народу) — поляки, що по-українськи говорять дуже зле. За сім років науки ми не вчилися української граматики навіть 10 шкільних годин. Вислід цього такий що я тільки сьогодні мушу вчитися граматики літературної української мови. 15. V. 1936. Галичина. Тарас Белюх.

Складнева бібліографія.

Кошанскій Н.: О русскомъ синтаксисѣ, „Труды Общества Любителей Росс. Словесности при Моск. Унив.", 1819 р. ч. 15 ст. 86-118.

Krasnowolski A.: Systematyczna składnia języka polskiego, Варшава, 1897.

Красногорскій: Синтаксисъ русскаго языка.

Kryński A.: Wpływ składni niemieckiej na polską w języku dzisiejszym, „Gazeta administracji państw." 1921 р. ч.ч. 12. 14. 16, Варшава

Кудрявскій Д. Н.: Грамматическій строй предложенія индоевропейскихъ языковъ, „Введеніе въ языкознаніе" вид. 2, 1912 р., ст. 97-130. — Багато цінних складневих статтей у „Энцикл. Слов." Брокгауза, див. напр. синтаксисъ ½ т. 59 ст. 49-51, частицы ½ т. 75 ст. 408 і баг. інш.

Кульманъ Н. К.: Русскій языкъ, 1910. — Элементарно-практическая грамматика русскаго языка. Синтаксисъ для среднихъ учебныхъ заведеній, вид. 2, Спб 1914 р, 75 ст.; рец. Д. А. Терновського в „РФВ" 1914 р. т. 71 кн. 1-2 ст. 124-129.

Кургановъ: Россійская универсальная грамматика или Всеобщее Письмословіе, Спб. 1765.

Курило О.: Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю, Київ, 1923 р., 23 ст. in 16⁰; рец. О. Синявського в „Книга" 1923 р. ч. 3 ст. 28-29. — Початкова граматика української мови, ч. II: Складня, вид. 9, Київ, 1926, підручник в установах соцвиху. — Уваги до сучасної української літературної мови, Київ, 1920, 48 ст.; вид. 2, 1923 р., 120 ст.; вид. 3, 1925 р., VIII + 246 + IV ст.; рец. Йогансена М. в „Книга" 1923 р. ч. 4 ст. 27-28, в „Черв. Шл". 1923 р. кн. 8 ст. 324-325; М. Сулими в „Путь просвещения" 1923 р. ч.ч. 9-10 ст. 211-213; В. Завітневича в „Прол. Правді" 1926 р. ч. 79 ст 6.

Лавровскій: О языкѣ сѣверныхъ русскихъ лѣтописей, Спб. 1852.

Левицький Йосип: Grammatik der ruthenischen oder klein-russischen Sprache in Galizien, Перемишль, 1834 (складні дуже мало).

Lehr-Spławiński T. i A Brückner: Zarys dziejów literatury i języków literackich słowiańskich, Львів, 1929.

Liebsch G.: Syntax der vendischen Sprache in der Oberlausitz Bautzen, 1884; рец. Р. Брандта в „РФВ" 1884 р. т. XI.

Lyer St.: Nové směry v syntaxi romanských jazyků, „Čas. Mod. Fil." 1931 р. т. XVII ст. 214-216 і 1933 р. т. XIX ст. 64-66.

Ломоносовъ М. В.: Россійская грамматика, 1755-1757, Спб.

Łoś Jan: Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, „Rozprawy Akademji Umiejętności", wydział filologiczny, serja III, t. 1, загального збору т. 46, ст. 195-245, 1910 р. (див. іще „Sprawozdania" 1909 р. XIV, ч. 3 ст. 3-7). — Syntaktyczne użycie form gramatycznych, див. „Język polski i jego historya", Краків, 1915 р. ч. II ст. 104-188 (це Encyklopedja polska, т. III ч. 2); те саме в „Gramatyka języka polskiego", Краків, 1923 р. ст 287 і далі. — Składnia zdania, „Język polski i jego historya" 1915 р. ч. II ст. 189-225; передруковане в „Gramatyka" 1923 р. — Gramatyka starosłowiańska, Краків, 1922 р., на ст. 140-222 складня. — Grammatyka języka polskiego, Краків, 1923 р., на ст. 287-408 складня, передрук із „Język polski i jego historya".

Лукьяненко А. М.: О языкѣ Несторова житія преподобнаго Θеодосія Печерскаго по древнѣйшему изъ дошедшихъ списковъ, „РФВ" 1907 р. т. 58 кн. 3.

Лучкай М.: Grammatica slavoruthena, Budae 1830.

Małecki A.: Gramatyka języka polskiego większa, Львів, 1863 р., XXIII + 427 ст. — Gramatyka historyczno-porównawcza języka polskiego, Львів, 1879 р., I-II, 490 + 546 ст., складня в ч. II ст. 345-498; рец. А. Кринського в „Bibl. Warsz." 1880 р., окремо 51 ст.; Аппеля в „РФВ" 1880. IV. 268-271; І. А-скаго в „ЖМНПр" 1881 р. кн. 1 ст. 116-131.

Maretić T.: Gramatika i stylistyka hrvatskoga ili srpskoga jezika, Загреб, 1931, вид. 2.

Meillet A.: La syntax comparée de l' arménien, „Mém. de la Soc. de ling". XII

Miklosich Franz: Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen (яко 4-й том його „Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen"), Відень, 1868-1874 р.р., видання 2-ге 1883 р. 895 ст. Література про складню на ст. 881-896. Рец. В. Ягіча в „Archiv" 1876. I. 412-438, 1880. IV. 482-496; див. іще I. Ries: Was ist Syntax, 1894 р. ст. 19-45. Покажчика й конспекта до складні I вид. склав М А. Колосов, „РФВ" 1879 р. т. 2 кн. 3 ст. 70-89, кн. 4 ст. 96-109.

Могильницький Іван: Граматыка языка славено-руского, [1823 р.], ч. 4: О синтакси або о сочиненіи.

Невзеровъ К.: Этимологія и синтаксисъ церковно-славянскаго и русскаго языка въ связи съ элементарной логикой, Казань, 1887 р., VIII + 146 + XXIV ст.

Němec Jan: Několik výkladů z latinské skladby, 1893. Рец. S. Krejči в „L. Fil." 1895. XXII. 222-223.

Нетушилъ И. В.: Этюды и матеріалы для научнаго синтаксиса латинскаго языка, Харків, 1885.

Нечуй-Левицький Іван: Сьогочасна часописна мова на Україні, „Кіев. Старина" 1907 р. кн. 1-2-3, „Україна" 1907 р. I 1-49, 183-

237, 280-331; окремо: Київ, 1907, 175 ст. — Криве дзеркало української мови, Київ, 1912 р. 96 ст.; рец. М. С-кого в „Укр. Хаті“ 1912 р. ч. 11-12, П. Б. в „Сніп“ 1913 р. ч. 44-46. — Граматика українського языка, ч. II: синтаксис, Київ, 1914 р.; рец. А. Ніковського в „Основі“ 1915 р. кн. II ст. 102-122, Одеса.

Никольскій А. А.: О языкѣ Ипатской лѣтописи, „РФВ“ 1899 р. т. 42 кн. 3-4, про складню ст. 81-99.

Ніковський А.: Мова „Бурлачки“, див. видання „Бурлачки“ Нечуя, Київ, 1928 р., ст. 29-41.

Німчинов К.: Курс української мови для вчителів, ред. Л. Булахівського. Тут лекція XI: Синтаксичне уживання граматичних форм, XII: Синтаксис простого речення, XIII: Синтаксис складного речення, див. „Народній Учитель“ 1927 р. додаток 46 і 48.

Novaković S.: Srpska sintaksa, Београд, 1870. — Српска граматика, deo IV: Наука о реченицима (синтакса), вид. 4-те 1879 р. (російський переклад Григорьева, Спб. 1890).

Нваковскій: Высшій курсъ русской грамматики, Спб. 1872.

Oberpfalcer F.: Věta, див. „Jazykozpyt“ 1932 р. ст. 149-215, Прага.

Овсянико-Куликовскій Д. Н.: Синтаксисъ русскаго языка, Спб. 1903 р. 312 ст., вид. 2-ге 1912 р. XXXV + 322 ст.; рец. Д. Кудрявського в „Извѣстія“ т. VII кн. 4. — Грамматика русскаго языка, М. 1907 р., вид. 2-ге 1908 р.; рец. Г. Ульянова в „ЖМНПр“ 1908 р. кн. 1 ст. 193-210, Н. Грунського ib. кн. 8, Н. П. Сакулина в „Труды Пед. Общ. при Моск. Унив.“ т. II. — Руководство къ изученію синтаксиса русскаго языка, вид. 2-ге 1909 р., 3-те 1911 р.

Огієнко Іван: Правильность и чистота русской рѣчи, замѣтки по стилистикѣ русскаго языка, „Филолог. Записки“ 1912 р., окремо 52 ст. — Словарь неправильныхъ, трудныхъ и сомнительныхъ словъ, синонимовъ и выраженій въ русской рѣчи, пособіе по стилистикѣ русской рѣчи, Київ, 1910, вид. 4-те 1915 р. 288 ст., тут на ст. 247-270: Замѣтки по стилистической грамматикѣ русскаго языка, а на ст. 271-277 література. — Український стилістичний словник, Львів, 1924 р. 496 ст. — Чистота й правильність української мови, Львів, 1925 р., ч. III ст. 148-190: складня. — Сучасна українська літературна мова, „Рідна Мова“ 1935 р. і окремо. — „Рідне Слово“, початкова граматика української літературної мови, ч. II: Складня, „Рідна Мова“ 1935 і 1936 р.р. і окремо. — Багато окремих складневих статтей в „Рідній Мові“ з 1933-го року.

Ogonowski Emil: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Львів, 1880. — Граматика руского языка для школъ середнихъ, Львів, 1889, на ст. 166-258: Наука про складню.

Орнатовскій: Новѣйшее начертаніе російской грамматики на началахъ всеобщей основанныхъ, Харків, 1810.

Осадца М.: Граматика руского языка, Львів, 1862 р., вид. 2-ге 1864 р., 3-те 1876 р.

Осипів Мик.: Мова фейлетонів Остапа Вишні, „Черв. Шлях“ 1928 р. ч. 9-10 ст. 103-120. — Лексичні, синтаксичні та інші огріхи в мові вчителя, „Народній Учитель“ 1928 р., додаток „Самонавчання“ ч.ч. 5-6-7. — Лексично-синтаксичні зауваження до мови вчителя, вид. „Народній Учитель“, Харків, 1928 р. 60 ст.

Перевлѣсскій Петръ: Начертанія русскаго синтаксиса, М. 1847 р; 2 вид. 1848, і далі аж по 1870 р. — Практическая русская грамматика, Спб. 1863-1864, 3 частині.

Перегінець М.: Характер синтаксичних зв'язків та синтаксичні форми, „Зб. центр. держ. курсів українознавства“, Харк. 1928 р. ст. 42-50.

Петерсон М. Н.: Очерк синтаксиса русскаго языка, М. 1923 р. 130 ст. — Русский язык, пособие для преподавателей, М. 1925 р.

Петровъ К. Ө.: Русскій языкъ. Опытъ практическаго учебника русской грамматики. Синтаксисъ, 1909 р. вид. 16-те. — Синтаксисъ въ образцахъ, Спб. 1908.

Пѣшковскій А. М.: Русскій синтаксисъ въ научномъ освѣщеніи, М. 1914 р., 2 вид. 1920 р. 504 ст., 3 вид. ГИ 1928 р. 579 ст.; рец. Е. Будде в „ЖМНПр“ 1914 р., відповідь автора ibid. 1915 р. кн. 4; рец. Л. Булаховського в „Наука и Школа“ 1915 р., Н. Дурново в „Sl. Rund.“ 1929. I. 368-369. — Синтаксисъ въ школѣ, „Наука и Школа“, Харків, 1915, передруковано 1925 р. в „Сборник статей“; рец. Є. Тимченка в „РФВ“ т. 75. — Наш язык, книга для учителя, ч. I: Интонация, ритм, звуки, ч. II: Элементы морфологии и синтаксиса, ч. III: Родной язык, М. 1924 р.

Пыльневъ А. А.: Краткій русскій синтаксисъ, Спб. 1912 р.

Pilat R.: Gramatyka języka polskiego, Львів, 1909, т. II ст. 123-304 складня, не закінчена.

Плевако Н.: О стилѣ и языкѣ повѣсти Г. Ө. Квитки „Маруся“, Харків, 1917 р.

Поливановъ Л.: Русскій синтаксисъ.

Потебня А. А.: Изъ записокъ по русской грамматикѣ. I: Введеніе, Вороніж, 1874 р., 157 ст., відбитка з „Фил. Зап.“ 1873 р. т. XII кн. IV-VI; т. II: Составные члены предложенія и ихъ замѣны в русскомъ языкѣ, відбитка з „Записки Харк. Унив.“, Харків, 1874 р. VI + 540 + III ст.; рец. І. Срезневського в „ЖМНПр.“ 1876 р. т. 184 ч. 3 ст. 1-13, В. Ягіча в „Archiv“ 1876 р, I, 423, II 164-168; І. Срезневського в „Записки Ак. Наукъ“ 1876 р. т. 17 кн. 1 ст. 78-121 або „Сборникъ“ т. 18 ст. 74-117; Фортунатова в „Отчетъ о 26 присужденіи наградъ гр. Уварова ст. 89-121 та „Записки И. А. Н.“ т. 49 кн. 4. — Те саме, вид. 2-ге 1889 р., Харків, 535 + VI ст. — Те саме, т. III: Объ измѣненіи значенія и замѣнахъ существительнаго, Харків, 1899 р., 663 ст.; рец Будиловича в „ЖМНПр.“ Див. Грунський.

Преображенскій А.: Русская грамматика въ сравненіи съ грамматикой древняго церковно-славянскаго языка, ч. II: синтакисъ, вид. 20-те. — Краткій синтаксисъ.

Puchmayer A. I.: Lehrgebäude der russischen Sprache, Прага, 1920.

Ramberg Ewa: Beiträge zur altpolnischen Syntax aus dem Florianer Psalter, „Archiv“ т. 34, 1912 р.

Reckendorf H.: Zur allgemeinen Syntax, „Indogerm. Forsch.“ 1899. X, Strassburg.

Ржига Ө. В.: Синтаксисъ славянскихъ языковъ. Основные виды предложеній древнеславянскаго, русскаго, польскаго, лужицко-сербскаго, чешскаго, словенскаго, сербскаго й болгарскаго, Москва, 1890, 144 ст. — Учебникъ русскаго языка.

Сакулинъ: Практическій курсъ синтаксиса русскаго языка.

Синявський Олекса: Украинский язык, 1924, вид. 5-те 1926 р., Харків, 158 ст., на ст. 102-137: складня. — Українська мова для шкіл соціяльного виховання, ч. II, 80 ст., вид 2, Катеринослав, 1926. — Норми української літературної мови, Київ, 1931 р., 367 ст.; на ст. 187-352: синтакса. — Елементи Шевченкової мови, їх походження й значення, „Культура українського слова", Збірник I, Київ, 1931 р. ст. 7-51.

Сікиринський Т.: Деякі особливості морфології, складні й словника Шевченкового „Кобзаря", „Записки Одеського Наукового при УАН Товариства", секція іст.-філ., ч. I, 1928, ст. 50-76.

Сімович В.: Граматика української мови, Київ-Ляйпціг, 1921 р., на ст. 358-484 складня. — На теми мови, „Нова Україна" 1923 р., вересень, Прага.

Смаль-Стоцький Ст. і Ф. Ґартнер: Граматика руської мови, Відень, 1893. 2 вид. 1907, 3 вид. 1914, 4 вид. Львів 1928 р.: Граматика української мови, ч. IV: складня. — Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Відень, 1913, на ст. 377-454: Syntaktisches. — Ruthenische Grammatik, Берлін, 1913, 139 ст.; рец. Є. Тимченка в „РФВ" 1914 р. т. 71 кн. 1-2 ст. 272-273.

Смеречинський Сергій: Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою, Київ, 1932, 283 ст. Рец. Я. Гординського в „Рідній Мові" 1933 р. ст. 125-128.

Smetánka E.: Vybrané časti ze skladby jazyka československého, літографоване вид., Прага, 1930.

Смирновскій: Учебникъ русской грамматики, ч. II: Элементарный синтаксисъ, вид. 17, 1910 р.

Смотрицький Мелетій: Грамматики славенския правилное синтагма, Ев'ю, 1619 р. 252 л., є складня.

С(оболевскій) С.: Синтаксисъ русскаго языка, сличенный съ синтаксисомъ классическихъ языковъ, „РФВ" 1886 р. т. 15 кн. 1-2.

(Соколовы Д. і П.): Россійская грамматика, сочиненная Императорской Академіей, Спб. 1802.

Срезневскій И. И.: Мысли объ исторіи русскаго языка, вио 2, Спб. 1887 р.

Стоюнинъ: Высшій курсъ русской грамматики, 1855, 5 вид. 1908.

Сулима М.: Найяскравіші особливості фрази Шевченкового „Кобзаря", „Червоний Шлях" 1924. X. 216-221. — Мова української газети, „Червона Преса" 1927 р. ч. 3-4 ст. 23-25. — Літературна норма в українській синтаксі, „Бюлл. Харк. Наук. Т-ва" 1927 р. ч. 2 ст. 13-15. — Проблема літературної норми в українській мові, „Шлях Освіти" 1928 р. ч. 4 ст. 122-141. — Українська фраза, „Рух", Харків, 1928, 96 ст.

Trnka B.: Syntaktická charakteristika řeči anglosaských památek básnických, „Přispěvky k dějinam anglické řeči a literatury", зш. II, Прага, 1925.

Тростниковъ М. А.: Записки по грамматикѣ русскаго языка, „Педагог. Сборникъ" 1903 р. т. III кн. 11 ст. 450-465, кн. 12 ст. 499-525, 1904 р. т. I кн. 1 ст. 47-63, кн. 2 ст. 142-165. — Параллели къ „Параллелямъ" С. Браиловскаго, „Пед. Сборникъ 1905 р. кн. 1 ст. 104-116, кн. 3 ст. 327-338, кн. 7 ст. 1-28, кн. 11 ст. 417-433, кн. 12 ст. 523-543. — Методика русскаго литературнаго языка, Юр'їв, 1909 р., 2 вид. 1910 р., ч. 3: багато з складні.

Трохименко М. і Буйний К.: Робоча книжка української мови, ч. II: синтакса та техніка письмової мови, Харків, 1928, 156 ст.

Ушаков Д. Н.: Русский язык, краткое систематическое школьное руководство по грамматике, правописанию и произношению, 1929 р., вид. 6.

Vernaleken: Deutsche Syntax, Відень, 1861.

Фортунатовъ Ф. Ө.: Сравнительное склоненіе, 1884-1885. — Сравнительная морфологія, спряженіе, 1891-1892, Москва. — Сравнительное языковѣдѣніе, общій курс, 1900, 286 ст., літограф. вид., 2 вид. 1902.

Fraenkel E.: Grammatisches und syntaktisches, „Ind. Forsch." 1910 р. т. XXVII.

Хращевський Мик.: Деякі фразеологічні особливості мови А. Свидницького, „Записки ВУАН" 1929 р. т. XXI-XXII ст. 119-147.

Цебенко В.: Аналіз мови поезій Йогансена, „Черв. Шлях" 1925 р. ч. 4 ст. 216-230; рец. Станиславського М. в „Голос Українізатора" 1927 р. ч. 3 ст. 64-65.

Ziemer H.: Junggrammatische Streifzüge im Gebiete der Syntax, Colberg, 1882; рец. А. Аппеля в „РФВ" 1882. VII. 314.

Черный Э.: Греческій синтаксисъ, 1879; рец. H. Mayer в „L. Fil." 1880. VII. 323-325.

Чернышевъ В: Правильность и чистота русской рѣчи. Опытъ русской стилистической грамматики, 1911. Рец. І. Огієнка в „Фил. Зап." 1912 р. — Замѣтки о знакахъ препинанія у Пушкина, „Пушкинъ и его современники" 1907 р. V 130-139.

Шахматовъ А. А.: Изслѣдованіе о двинскихъ грамотахъ XV в., Спб. 1903 (є складня). — Очеркъ современнаго русскаго литературнаго языка, Спб. 1913 р., літограф. вид.; друков. вид. 1925 р. 211 ст., Ленінград. — Синтаксис русского языка, вип. I: Учение о предложении и о словосочетаниях, Лен. 1925, XVIII + 441 ст; вип. II: Учение о частях речи, дополнения, Лнгр. 1927, IV + 213 ст.; рец. на I вип. С. Карцевського в „Slavia" 1927 р. т. VI кн. 1 ст. 133-142; на I-II вип. Н. Грунського в „Записки ВУАН" 1928 р. т. XVIII ст. 296-313.

Шерстюк Гр.: Українська граматика для школи, ч. II: Складня, Київ, 1909 р. 60 ст., 2 вид. 1917 р.; рец. П. Г. у „Світло" 1913 р. ч. 7 ст. 57-59.

Шерцль В.: Синтаксисъ древнеиндійскаго языка. О согласованіи частей рѣчи, объ употребленіи чиселъ и падежей, Харків, 1883.

Szober St.: Gramatyka języka polskiego, 1923, вид. 2, на ст. 313-405: Nauka o zdaniu.

Speyer I. S.: Sanskrit Syntax, with an Introduction by Dr. H. Kern, Leyden, 1886; рец. I. Zubatý в „L. Fif." 1887. XIV. 298-300. — Vedische und Sanskrit Syntax, Strassburg, 1896.

Stolz-Schmalz: Lateinische Grammatik. Laut- und Formenlehre, Syntax und Stylistik, 3 вид. 1900, München, 5 вид. 1928.

Jagić V.: Primjetbe k sintaksi, „Knjiżevnik" 1865. II. — Beiträge zur slavischen Syntax. Zur Analyse des einfachen Satzes, „Denkschriften Akademie", Відень, 1899, т. 46, 88 ст.; рец. Pastrnek у „L. Fil." 1900. XXVII. 64-67.

Juret A. C.: Systém de la syntaxe latine, Париж, 1926.

Від Редакції й Адміністрації.

Додаток до „Рідної Мови". До 9 (45)-го числа „Рідної Мови" всім нашим передплатникам додамо окрему книжку, працю проф. Івана Огієнка: „Наука про рідномовні обов'язки", що друкувалася в „Рідній Мові". Додаємо цю книжку, як безплатний додаток, але сердечно просимо всіх, хто її отримає, прислати за неї 50 гр. на поширення нашого Видавництва. „Наука про рідномовні обов'язки" — це книжка, що мусить бути в кожній українській хаті, а зміст її мусить знати кожний, хто зве себе свідо́мим українцем. Випускаємо цю книжку з глибокою надією, що вона широко піде в найдальші наші закутини, кожному відкриваючи очі на його рідномовні обов'язки. Рідна мова — то душа народу, — пізнаймо ж свої обов'язки супроти душі народньої! Нехай кожний, хто одержить від нас цю книжку, конче передасть її своїм знайомим і нехай знову замовляє її від нас! Цим ви поширите рідномовні ідеї й зміцните свою літературну мову.

Замовляйте, скільки прислати вам книжки: „Наука про рідномовні обов'язки".

Передрук із „Рідної Мови". Черновецький денник „Час" в ч.ч. 2203 і 2204 за 14 і 15 липня ц. р. передрукував із липневого числа „Р. М". оповідання В. Багацького: „Наша спільна мова".

Боржників наших сердечно просимо не руйнувати „Рідної Мови" й негайно поплатити їй свої борги. Не доводьте „Рідної Мови" до зменшення.

Мистецьку оправу для III річника „Рідної Мови" висилаємо за 1 зл. — Оправа на „Нашу Культуру" вся розпродана.

Передплату з-за кордону (Америки, Канади, Европи й ін.) просимо висилати, коли можна, просто порученою поштою. Не пересилайте нам передплати через інші книгарні або інституції.

Виконайте свій обов'язок — приєднайте нам нових передплатників і допоможіть тим „Рідній Мові" розбудуватися. Стан рідномовного журналу — це покажчик культури народу. Покажімо ж, що маємо високу культуру!

Ювілейний Збірник на честь проф. І. Огієнка вже друкується. Просимо завчасу виписувати його (3 зл. примірник, на кращім папері 5 зл.), надсилаючи гроші на конто чекове П. К. О. ч. 23340 (Ukraińska Studencka Hromada w Warszawie, з допискою: „На Ювілейний Збірник") або переказом Ів. Коровицькому, Warszawa, ul. Bednarska 17 m. 24. Ювілейний Комітет.

Потрібуємо кольпортерів на „Рідну Мову" й „Нашу Культуру" на вигідних умовинах. Докладніш — листовно.

Сердечно просимо додавати поштового значка на відповідь, коли хочете її мати від Редактора чи Адміністрації. Не забувайте цього; коли ж цього не робите, не дивуйтесь, що вам не відповідають.

 — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл. поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II і III по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.